

Natuurhistorisch 2 Maandblad

De Grauwe klauwier als broedvogel op de
Meinweg

De Bramensprinkhaan in de gemeente
Roerdalen

Vondst van de Rupsenschildwants in Limburg
(mededeling)

In memoriam Roel Steverink (1967-2024)

Zij heeft altijd een ei of een kuiken

Het bezit van eicellen is bij mensen gelimiteerd tot enkele honderden. Globaal kan men stellen dat bij een vrouw van puberteit tot menopauze iedere maand één eicel tot rijping komt. Deze liggen opgeslagen in de eierstokken als zogenaamde primordiale oöcyten, in normaal Nederlands onrijpe eicellen. Fascinerend is dat deze al zijn gevormd tijdens de embryonale ontwikkeling van een vrouw, maar dat er meestal één pas net voor een eisprong afgemaakt wordt. Sommige eicellen kunnen dus wel meer dan 40 jaar oud worden.

Hoe kunnen eicellen zo lang zo goed geconserveerd

blijven? Onderzoek wijst op twee mogelijke verklaringen. Eicellen hebben weinig actieve mitochondriën en dus weinig oxidatieve stress waardoor het verouderingsproces wordt afgeremd. Een tweede verklaring die recent uit Spaans onderzoek naar voren is gekomen is dat eicellen andere organelen inzetten om beschadigde en verkeerd werkende eiwitten te verzamelen en op te slaan. Aanvankelijk in zogenaamde ELVA's (endolysosomal vesicular assemblies) die zich vlak voor de eisprong naar het celoppervlak begeven en daar de verzamelde schadelijke eiwitten afbreken. De eicel die vrijkomt

is schoon, zo goed als nieuw. Dit mechanisme is uitsluitend voorbehouden aan vrouwen en is te begrijpen omdat een menselijke eicel in verhouding tot andere lichaamscellen groot is (doorsnede 0,1 mm) en dus veel cytoplasma heeft dat veel ELVA's kan bergen. Hoe zielig is vergeleken daarmee de man die het moet hebben van de productie van vele miljoenen, vrijwel cytoplasmaloze spermacellen, per dag om überhaupt maar een minieme kans te maken op een geslaagde bevruchting.

In Bionieuws van 15 maart 2024 staat behalve over voorgaand thema ook een artikel over het verschil in lichaamsgrootte tussen man en vrouw bij zoogdieren. Bij 38,7% van de onderzochte soorten zijn de geslachten even groot, bij 16,2% zijn de vrouwtjes groter en bij 45,1% de mannetjes. Dit seksueel dimorfisme schijnt vooral voor te komen bij soorten met veel competitie in het veroveren van een partner. Bij grotere mannetjes heeft het vrijwel altijd met kracht en geweld te maken dat noodzakelijk geacht wordt om vrouwtjes te imponeren. Bij grote vrouwtjes speelt de voortplanting een centrale rol in de vorm van het laten zien dat ze ideaal gebouwd zijn voor het krijgen van grote worpen met veel nakomelingen.

Deze 'niewwtjes' maken het aannemelijk dat een 'zij' dan wel niet altijd gegarandeerd een ei of een kuiken heeft, maar meestal wel het beste antwoord op het slagen van de voortplanting.

Betekenis: Zij weet overal een antwoord op.

Foto: Ton Lenders, Faro (P) - 2019

De Grauwe klauwier (*Lanius collurio*) als broedvogel op de Meinweg

Ernest van Asseldonk, Stichting Koekeloere, Hofstraat 7, 6019 CB Wessem, e-mail: info@stichtingkoekeloere.nl
Joop Wolters, Stichting Koekeloere, De Lombardije 28, 6041 DA Roermond, e-mail: wolters.joop@ziggo.nl

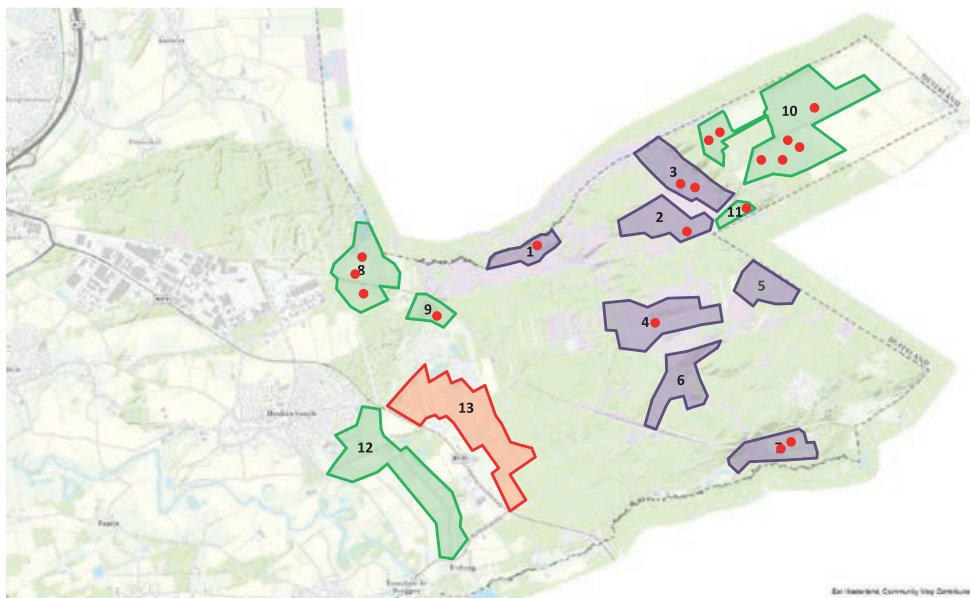
De Grauwe klauwier (*Lanius collurio*) is een onregelmatige broedvogel op de Meinweg, jaren van afwezigheid worden afgewisseld met jaren met één, soms twee territoria. In 2005 werden twee territoria vastgesteld, maar de aantalsontwikkeling zette toen niet door. In 2007 verscheen een artikel over de terugkeer van de Grauwe klauwier op de Meinweg (BOEREN, 2007). De titel van het artikel eindigde met een vraagteken. Echter, de eerste tekenen van een mogelijke terugkeer waren aanwezig. BOEREN (2007) beschrijft negen deelgebieden die bij goed beheer geschikt zouden zijn voor Grauwe klauwieren. Inmiddels zijn alle deelgebieden bezet. Met 19 territoria in 2024 is de terugkeer van de Grauwe klauwier

op de Meinweg een feit. De soort is in 2020, 2022 en 2024 door de tweede auteur intensief gevolgd zodat er meer bekend is geworden over leefwijze, habitat en nestplaatskeuze van deze bijzondere vogel op de Meinweg.

GEBIEDSBESCHRIJVING

Nationaal Park De Meinweg, gelegen in Midden-Limburg, omvat ongeveer 1.800 ha bos- en heidegebieden. Het overgrote deel daarvan bestaat uit bos. Aangezien Grauwe klauwieren [figuur 1] niet in bosgebieden voorkomen, worden deze in dit artikel niet beschreven. De open gebieden bestaan uit heideterreinen, kleine moerassen, wateren en natuurontwikkelingsgebieden op voormalige akker- en graslanden [figuur 2]. De heideterreinen bestaan voornamelijk uit droge heide met Struikhei (*Calluna vulgaris*) en Pijpenstrootje (*Molinia caerulea*) en opslag van Brem (*Cytisus scoparius*), eik (*Quercus spec.*), Ruwe berk (*Betula pendula*) en Grove den (*Pinus*

FIGUUR 1
Volwassen mannetje
Grauwe klauwier
(*Lanius collurio*); onmis-
kenbaar met grijze
kap, zwart masker en
roodbruine rug (foto:
Joop Wolters).

FIGUUR 2
Actuele en potentiële deelgebieden voor Grauwe klauwieren (*Lanius collurio*) op de Meinweg. Groen: natuurontwikkelingsgebieden, Paars: Heide droog/nat schraal grasland, Rood: agrarisch in gebruik. Rode stippen: territoria 2024.
1. Rolvennen, 2. Herkenbosscherheide, 3. Slenk-Elfenmeer, 4. Lange Luier, 5. Klifsborg, 6. Gagelveld, 7. Craijhofweide, 8. Herkenbosscherven, 9. Camping Elfenmeer, 10. Wolfsplateau, 11. Paardenweide, 12. Herkenbosscherbroek, 13. Flink Ven.

METHODE

Voor dit artikel is gebruik gemaakt van waarnemingen vanaf 2007 van vrijwilligers van Stichting Koekoelore. Gezamenlijk maken zij gebruik van waarneming.nl als databestand. Waarnemingen van derden zijn opgenomen daar waar ze aanvullend zijn. Vanaf 2007 is het aantal waarnemers en daarmee het aantal waarnemingen sterk toegenomen. De belangrijkste gebieden waar de Grauwe klauwier voorkomt, worden sinds 2007 gedurende het broedseizoen frequent door meerdere personen bezocht. Het is onwaarschijnlijk dat daarbij veel territoria gemist zijn. Naast de waarnemingen die via waarneming.nl zichtbaar zijn, zijn

FIGUUR 3
Volwassen vrouwtje Grauwe klauwier (*Lanius collurio*); de meeste vrouwtjes hebben een egaal bruine kop met donker masker en een gevlekte borst (foto: Joop Wolters).

sylvestris). Er is een duidelijk verschil in de heidevelden ten noorden en ten zuiden van de geasfalteerde Meinweg, die het gebied doorkruist. De noordelijke heidevelden zijn grotendeels verwoest bij een brand in april 2020. Deze heidevelden zijn herstellende en jonge Struikhei is weer overal zichtbaar. Ze worden begraaasd met een gescheperde schaapskudde. De zuidelijke heidevelden zijn in de loop der jaren dichtgegroeid met eiken, berken, Brem en bramen (*Rubus spec.*). De Struikhei is oud en deels verdord. De natte delen in het noorden en zuiden zijn niet door de brand aangetast en bestaan uit een mix van Wilde gagel (*Myrica gale*), Struikhei, Gewone dophei (*Erica tetralix*), berk, wilg (*Salix spec.*) en Zwarte els (*Alnus glutinosa*).

ook de gegevens van de broedvogelkarteringen die door Stichting Koekoelore sinds 2007 op de Meinweg worden uitgevoerd meegenomen, hierbij zitten ook provinciale Subsidieregeling Natuur en Landschap (SNL)-karteringen. Informatie omtrent nesten en nestlocaties werden om verstoring te voorkomen in 2023 en 2024 pas na het broedseizoen verzameld.

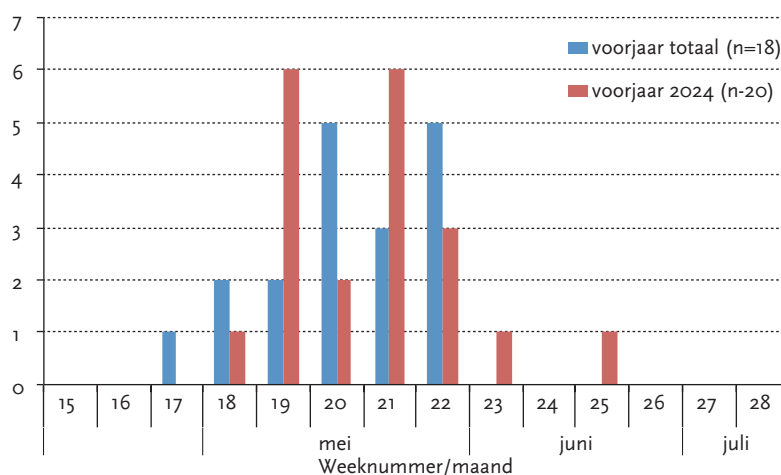
HERKENNING EN LEEFWIJZE

De Grauwe klauwier is een kleine klauwier die iets groter is dan de algemeen in het gebied voorkomende Boompieper (*Anthus trivialis*). Als kleine roofvogel heeft een klauwier de beschikking over een kleine haaksnavel. Een adult mannetje van de Grauwe

klauwier is onmiskenbaar met de grijze kop, zwart masker en kastanjebruine bovendelen [figuur 1]. Een volwassen vrouwtje kan op een mannetje lijken, maar heeft altijd een grof schubpatroon op de borst en een bruinere staart met minder wit dan het mannetje. De meeste volwassen vrouwtjes hebben echter een egaal bruine kop met een licht masker [figuur 3]. De juveniele vogels hebben een warmbruine geschubde bovenzijde en kop en een geschubde onderzijde, de snavels zijn bovendien licht van kleur [figuur 4].

De aankomst van de eerste Grauwe klauwieren kan per jaar verschillen. Het vroegst werd de soort vastgesteld op 26 april 2023, de laatste voorjaarsmelding dateert van 28 mei 2014. De voorjaarsmediaan ligt in week 20, de periode rond half mei. Wanneer de voorjaarsfenologie in 2024 voor de territoria afzonderlijk wordt bekeken, dan arriveren de vogels in een tijdsbestek van ongeveer zeven weken in de periode 1 mei tot 17 juni. De piek ligt in de eerste drie weken van mei, mediaan week 21 [figuur 5]. Vestiging of de eerste vaststelling van een territorium kan plaatsvinden tot in juni. Bij aankomst in het voorjaar bakenen de mannetjes direct hun territorium af. Een territorium moet een geschikte broedlocatie hebben, uitkijkposten bevatten om vanaf daar te foerageren en het moet in voldoende voedsel voorzien voor het grootbrengen van de jongen. Komt er een tweede mannetje in de buurt dan gaan ze tegenover elkaar op een uitkijkpost zitten zonder elkaar aan te vallen. Door middel van baltsgedrag proberen mannetjes de vrouwtjes te verleiden. De mannetjes hebben een typische baltszang. Voorafgaand aan de paring achtervolgt de man het vrouwtje en biedt haar voedsel aan. Accepteert ze dit, dan volgt er een paringsdans, die zich afspeelt op een horizontale tak, waarbij het mannetje zijn kop herhaaldelijk op en neer beweegt en waarbij het vrouwtje rustig blijft toekijken. Daarna kan er een paring volgen. Ook is waargenomen dat juveniele klauwieren onder elkaar het baltsen oefenen, ook door de kop herhaaldelijk op en neer te bewegen, waarbij ze elkaar willen imponeren. Dit schouwspel is te zien in een YouTube filmpje (De grauwe klauwier op de Meinweg (2022), gemaakt door de tweede auteur). De volwassen dieren bouwen samen het nest waarbij het mannetje het vrouwtje stimuleert door het aanbieden van prooien. Op de Meinweg zijn voornamelijk rupsen, sprinkhanen, grote spinnen, hommels, kevers en kleine vogels

als prooi vastgesteld. In de nattere terreinen foerageren de vogels ook op amfibieën en libellen. Na de paring begint het vrouwtje met de eileg en het broeden. Het mannetje broedt niet maar voedt het vrouwtje op het nest. In die periode, half mei- half juni, is het heel stil rondom de nestlocatie en zit het mannetje vaak rustig en verscholen in de buurt. De klauwieren kunnen tot half september in het gebied aanwezig zijn, de uiterste datum die is vastgesteld betreft 12 september 2024. Het merendeel van de vogels verlaat eind augustus, begin september het gebied. In figuur 6 wordt het gehele broedseizoen van de Grauwe klauwieren op de Meinweg grafisch weergegeven.

AANTALSONTWIKKELING EN VOORKOMEN

BOEREN (2007) geeft een overzicht van territoria/broedgevallen van vóór 2005. In deze periode is de aanwezigheid van Grauwe klauwieren incidenteel en soms is de soort voor langere tijd afwezig. In de periode 1950-2004 is de soort aangetroffen op de

▲▲ FIGUUR 4
Juvenile Grauwe klauwieren (*Lanius collurio*) lijken op een volwassen vrouwtje, maar hebben een gestreepte tekening op boven- en onderzijde (foto: Joop Wolters).

▲ FIGUUR 5
Voorjaarsfenologie van de Grauwe klauwier (*Lanius collurio*) op de Meinweg. Blauw: eerste meldingen in de periode van 1999 tot en met 2023, Rood: eerste waarnemingen per territorium in 2024.

TABEL 1

Aantal territoria van Grauwe klauwier (*Lanius collurio*) in het Meinweggebied vanaf 2005 onderverdeeld per deelgebied en per jaar.

Nr	Gebied	Habitatype	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1	Rolvennen e.o.	Droge/natte heide							
2	Herkenbosscherheide	Droge heide							
3	Slenk-Elfenmeer	Droge/natte heide							
4	Lange luier	Droge heide	1				1	1	
5	Gagelveld	Droge heide							
6	Klifsberg	Droge heide							
7	Craijhof-Vlodrop Station	Droge heide / schraal gras	1						
8	Herkenbosscherven	Natuurontwikkeling, extensief grasland, deels agrarisch							
9	Ven camping Elfenmeer	Natuurontwikkeling, extensief grasland							
10	Wolfsplateau	Natuurontwikkeling, extensief grasland, deels agrarisch							
11	Paardenwei-Scherpenzeel	Natuurontwikkeling, extensief grasland							
12	Herkenboscherbroek	Natuurontwikkeling, vochtige grslanden							
13	Flinke Ven	Agrarisch gebruik							
	Meinweg Totaal		2	0	0	0	1	1	0

Broedseizoen	15 t/m	1 t/m	15 t/m	1 t/m	15 t/m	1 t/m	15 t/m	1 t/m	15 t/m	1 t/m
	30 apr	14 mei	31 mei	14 juni	30 juni	14 juli	31 juli	14 aug	31 aug	14 sept
Aanwezig	26 april									12 sept
Aankomst										
Nestbouw										
Eileg/broeden										
Nestfase										
Uitvliegen										
Bedelen										
Zelfstandig										
Vertrek										

▲ FIGUUR 6 Het tijdspad van het broedseizoen van de Grauwe klauwier (*Lanius collurio*) op de Meinweg.

Craijhofweide bij Vlodrop Station, de Slenk-Kombergen, de Lange Luier en op de Herkenbosscherheide. Van 2005 tot 2016 is de soort een schaarse en onregelmatige broedvogel die niet jaarlijks aanwezig is. De aantallen zijn met één tot twee territoria erg laag te noemen. Vanaf 2016 neemt het aantal territoria sterk toe, van twee territoria in 2016 tot 19 in 2024 [tabel 1].

Waar worden Grauwe klauwieren op de Meinweg aangetroffen?

De Meinweg kan, wat betreft de open terreinen, globaal in drie habitattypen worden ingedeeld; heide, natuurontwikkelingsgebieden en gebieden die nog in agrarisch gebruik zijn. In de heideterreinen werden in

2024 zeven territoria aangetroffen die alle in een succesvol broedsel resulteerden. De heideterreinen waar de Grauwe klauwier aangetroffen is betreffen de Rolvennen, de Herkenbosscherheide, de Slenk-Elfenmeer en de Lange Luier. Het solitair mannetje dat is waargenomen op het Gagelveld is na 15 juni, de datumgrens voor solitaire vogels [SOVON, 2024], niet meer aangetroffen en het Gagelveld kan daarom

niet als territorium worden beschouwd. In de omgeving van de Klifsberg is de soort nog niet aangetroffen. Het aantal territoria op de heideterreinen is altijd laag geweest. Dit lage aantal heeft te maken met het ontbreken van geschikte nestlocaties voor deze soort. Het zijn open terreinen met opslag van eiken, berken en een struiklaag van Brem. Doorndragende struiken en dicht struikgewas ontbreken. Uitzonderingen hierop zijn de Slenk-Kombergen [figuur 7] en de Craijhofweide te

FIGUUR 7 De Slenk-Kombergen vormt met voldoende struikgewas een goed leefgebied voor de Grauwe klauwier (*Lanius collurio*) (foto: Joop Wolters).

2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
												1
												1
									1	1	2	2
												1
												A
1		1		2	2		1	2	2	1		2
					1	2	3	3	4	2	3	3
									1	1	1	1
						2	2	5	5	3	2	7
												1
												A
1	0	1	0	2	3	4	6	10	13	8	8	19

Vlodrop-Station waar struikgewas in de vorm van braamstruwelen aanwezig is. In beide gebieden wordt de soort dan ook het meest frequent aangetroffen. In de natuurontwikkelingsgebieden rond Nationaal Park De Meinweg werden in 2024 twaalf territoria aangetroffen waar succesvol gebroed is. Alle natuurontwikkelingsgebieden grenzen aan het bos-heidegebied van Nationaal Park De Meinweg. Uitzondering hierop is het Herkenboscherbroek; dit gebied heeft meer binding met het Roerdal. Het Herkenboscherbroek wordt sinds 2015 beheerd als vochtig grasland. Er zijn voldoende grote doorn-dragende struiken aanwezig, maar dit heeft nog niet geleid tot een broedgeval. In het vroege voorjaar van 2024 is wel een paartje aangetroffen, maar dat bleken geen blijver. Er zijn twee natuurontwikkelingsprojecten die er uitspringen: het Herkenboscherven en het Wolfsplateau. In 2006 is gestart met natuurontwikkeling rond het Herkenboscherven, waarbij niet alle percelen in deze ontwikkeling zijn opgenomen. Drie percelen zijn in bezit van de gemeente Roerdalen. De gemeente heeft deze percelen verpacht aan lokale agrariërs die er onder meer maïs en aardappelen verbouwen. De verpachte delen zijn niet geschikt als leefgebied voor de Grauwe klauwier. De overige delen worden gekenmerkt door de aanwezigheid van berken-wilgenopslag met verspreide opslag van braam. In het gebied lopen periodiek schapen. De openheid in combinatie met voldoende nestgelegenheid en een goed ontwikkelde kruidlaag met een hoog voedselaanbod maakt dit gebied ideaal voor de klauwieren. In 2021 is het ven-gedeelte door Staats-

bosbeheer rigoureus opgeschoond. Op advies van Stichting Koekeloere zijn er daarbij enkele takkenwallen van snoei-hout opgeworpen. Een van die takkenwallen bleek in 2022 daadwerkelijk een paar te herbergen. De ingreep was echter te drastisch waardoor tijdelijk twee territoria uit eerdere jaren niet bezet waren. Door beheermaatregelen geïnitieerd vanuit Stichting Koekeloere konden op gemeentelijke gronden nieuwe geschikte locaties worden gecreëerd. Met goed beheer is naar verwachting een populatie van vier tot vijf paar in dit gebied mogelijk. Op het Wolfsplateau is in 2005 gestart met natuurontwikkeling op globaal

de helft van voorheen agrarische gronden. In het deel dat nog in agrarisch gebruik is zijn geen territoria van de Grauwe klauwier aangetroffen. Het heeft enige tijd geduurd voordat het gebied geschikt was voor de Grauwe klauwier. Op de kale gronden was er simpelweg te weinig voedsel en nestgelegenheid. In de loop der jaren is het gebied veranderd in een open terrein met verspreid staande meidoornstruiken met een goed ontwikkelde kruidlaag. In deze kruidlaag komen diverse insecten voor die als voedselbron voor de Grauwe klauwieren fungeren [figuur 8]. In het gebied wroeten frequent Wilde zwijnen (*Sus scrofa*) en grazen runderen. Ook zijn enkele poelen aanwezig. In 2024 werden er op het Wolfsplateau zeven territoria aangetroffen. Uitbreiding is mogelijk door de graasdruk aan de noordzijde van de verharde Meinweg te verminderen, waardoor meer struikvorming mogelijk wordt. Struikvorming kan ook worden bevorderd door kleine gedeelten uit te

FIGUUR 8
Kenmerkend voor het Wolfsplateau zijn de verspreid staande meidoornstruiken die voor een perfecte nestlocatie zorgen (foto: Joop Wolters).

FIGUUR 9
Nest van Grauwe klauwier (*Lanius collurio*) in meidoorn (*Crataegus spec.*). Klauwieren verankeren het nest niet rond de stammen en takken waardoor het gevoelig is voor windvlagen (foto: Joop Wolters).

becker Seen). Het Flinkerven, gelegen tussen het Herkenboscherbroek en de Meinweg, is het enige aangrenzende agrarische gebied waar geen natuurontwikkeling van formaat is uitgevoerd. Enkele percelen worden weliswaar kleinschalig beheerd maar dit heeft nog geen resultaat opgeleverd waar het gaat om vestiging van de Grauwe klauwier. In potentie is er voldoende nestgelegenheid aanwezig in de vorm van doorndragende of dichte hagen. De aangrenzende percelen worden echter agrarisch erg intensief bewerkt, waardoor voldoende geschikt voedsel binnen het leefgebied van de klauwieren ontbreekt. Met een goed beheer is een kleine populatie hier mogelijk.

NESTPLAATSKEUZE

Van Grauwe klauwieren is bekend dat ze een voorkeur hebben voor doorndragende struiken als nestlocatie. Favoriete

struiken zijn meidoorn (*Crataegus spec.*), Sleetdoorn (*Prunus spinosa*) en braam. Klauwieren zijn slordige nestenbouwers; de nesten worden niet aan omliggende stammen of takken vastgezet maar los gebouwd met dunne takjes die ze rondom de neststruik aantreffen als bouw materiaal [figuur 9]. De nesten worden gevoerd met mos en Pijpenstrootje waar dat voorhanden is. Na het uitvliegen van de jongen vallen de nesten door weersinvloeden snel uit elkaar. Ook op de Meinweg is er een voorkeur voor locaties waarbij doorndragende struiken een rol spelen [tabel 2]. Opvallend is dat het aantal territoria met doorndragende struiken niet zo hoog is als men zou verwachten. Voor de Meinweg

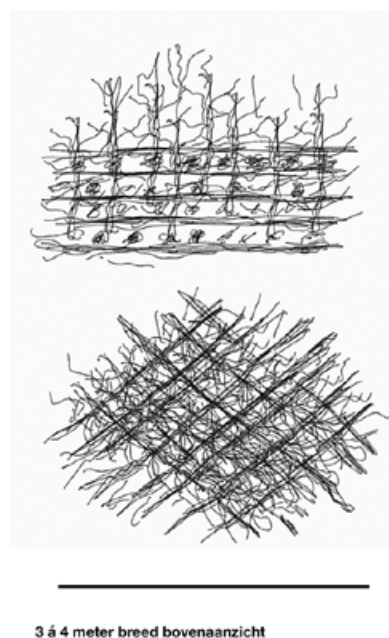
Gebied	Registratienummer	Aantal juvenielen	Nestlocatie	Struikehoogte in meters	Struikdoorsnede in meters	Nesthoogte in meters
Herkenboscherven	GK10	4	Houtsingel/wilg/eik	8	6,0	3,5
	GK11	++	Braamkoepel ?	3	6,0	1,5
	GK19	5	Braam/struiken,wilg, riet	4	3,0	2,0
Rolvennen e.o.	GK16	4	Wilde gageel	2	8,0	1,0
Herkenboscherheide	GK17	3	Amerikaanse vogelkers	7	2,0	2,9
Slenk-Elfenmeer	GK01	3	Braam/sleetdoorn/wilg	3	8,0	1,4
	GK18	3	Brem	2	1,5	0,9
Wolfsplateau	GK02	4	Meidoorn	3	2,0	1,5
	GK03	3	Meidoorn	6	2,0	1,8
	GK04	3	Meidoorn	4	2,0	1,5
	GK05	3	Meidoorn	5	2,5	1,5
	GK06	4	Meidoorn	6	2,5	1,8
	GK12	4	Snoeihout takkenbos	3,5	4,0	0,6
	GK13	++	Snoeihout takkenbos	3,5	4,0	0,6
Lange Luier	GK20	3	Brem/Braam	4	3,0	1,5
Paardenwei-Scherpenzeel	GK08	++	Meidoorn	3	2,0	1,5
Ven camping spoorlijn	GK14	3	Struik wilg	7	10,0	3,0
Craijhof-Vlodrop Station	GK09	2	Braamkoepel	3	3,0	1,5
	GK15	++	Braamkoepel	2	4,0	1,0
Totaal aantal uitgevlogen juvenielen		51	Gemiddeld 3,4 (n=15)	4,2	4,0	1,6

TABEL 2
Nestplaatskeuze en aantal uitgevlogen juvenielen van Grauwe klauwieren (*Lanius collurio*) op de Meinweg in 2024 (++ wel voedseltransporten duidend op jonge vogels in nest, exact aantal onbekend).

rasteren. Met een goed beheer is een populatie van circa tien territoria van Grauwe klauwieren hier mogelijk. Gezien de negatieve ontwikkelingen rond beheerwerkzaamheden bij het Herkenboscherven was er rekening gehouden met een dip in het aantal territoria van de Grauwe klauwieren, maar de dip kan hier niet volledig aan worden toegeschreven. Ook het Wolfsplateau leverde in 2022 en 2023 tijdelijk minder territoria op, ondanks een warm voorjaar en dito zomer. Vooralsnog is onduidelijk wat deze dip heeft veroorzaakt, maar de dip is ook in de aantalsontwikkelingen in het aangrenzende Kreis Viersen-Duitsland zichtbaar (persoonlijke mededeling P. Kolshorn, Biologisch Station Kricken-

lag dat aantal op twaalf van de 19 territoria. Als alternatieve locaties zijn nesten gevonden in Brem, Wilde gagel, wilg, Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*) en in door mensen gecreëerde nestlocaties in de vorm van takkenhopen. De struikhoogtes varieerden van twee tot acht meter, waarbij opvalt dat het nest doorgaans in het midden van de struik wordt aangetroffen. De nesten in de takkenhopen zaten verhoudingsgewijs laag. De takkenhopen zijn willekeurig opgeworpen, waardoor in de praktijk bleek dat de nestlocatie onder in de takkenhopen zaten, daar waar de takken het dichtst bij elkaar waren gestapeld. Op basis van de huidige ervaringen met diverse opgeworpen takkenhopen is door de tweede auteur een model bedacht dat kan dienen als ideale broedplaats voor de Grauwe klauwier en andere vogels [figuur 10]. De constructie wordt als volgt opgebouwd: onderlaag tot ongeveer 1 meter kruiselings horizontaal opstapelen, daarna tot ongeveer 2 meter verticaal takken van alle kanten insteken. Zijtakken aan snoeihout laten zitten. De Grauwe klauwier en andere vogels maken hun nest dan op een hoogte tussen de 60 en 90 cm in de takkenhoop. Na verloop van tijd groeien andere planten en struiken door de takkenhoop zodat deze steeds geschikter wordt als broedplaats. De uitstekende takken dienen ook als uitkijkpost. Uitmijkposten zijn van groot belang omdat de Grauwe klauwier vanaf hier op zicht jaagt. De takkenhoop lijkt op een dichte struik. In de winter 2024-2025 worden enkele van deze takkenhopen ingericht op de Meinweg.

Op drie terreinen bevonden zich meerdere territoria op korte afstand van elkaar. Op basis van de nestvondsten kan de exacte afstand bepaald worden. Voor het Wolfsplateau bedroegen de kortste afstanden respectievelijk 66 en 181 meter. In de Slenk was dat 205 meter. In het Herkenbossscherpen zijn niet alle nesten gelokaliseerd waardoor het berekenen van de afstand niet mogelijk was. In de Slenk is een favoriete nestlocatie vastgesteld; zowel in 2021, 2022, 2023 als in 2024 is gebruik gemaakt van dezelfde struik met braam. Of het hier steeds hetzelfde paar betrof is niet bekend. Alle territoria die in 2024 zijn gevonden, hebben succesvol jongen grootgebracht. Van 15 van de 19 broedgevallen kon het aantal uitgevlogen juveniele vogels worden vastgesteld. Het aantal varieerde van 2-5 jonge vogels met een gemiddelde van 3,4 (n=15). Van vier territoria kon het aantal jongen niet worden vastgesteld, maar zijn er voldoende aanwijzingen (onder andere door voedseltransporten) dat het broedpaar succesvol was. De aanwas van eerdere jaren komt deels terug naar de geboortegronden. In het Bargerveen is vastgesteld dat in de periode 2000-2012 16,4% van de uitgevlogen jongen terugkeerde (GEERTSMA & NIJSSEN, 2017). Voor de Meinweg kan dit een aanwas betekenen van meer dan tien exemplaren, ervan uitgaande dat

2 á 3 meter hoog
zijzicht

3 á 4 meter lang
bovenaanzicht,
onderlaag 1 meter hoog
Taldikte variërend tot 10 cm.

alle 19 broedparen 3,4 jongen groot hebben gebracht. Of ook alle oudere vogels terugkeren is de vraag. Dit percentage ligt in het Bargerveen rond de 50% (GEERTSMA & NIJSSEN, 2017)

DISCUSSIE

Met een aantal van 19 territoria in 2024, en zes tot 13 territoria tussen 2019-2023 mag worden gesteld dat de terugkeer van de Grauwe klauwier op de Meinweg een feit is. In Nederland is vanaf 2012 al een significante toename te zien van het aantal territoria van de Grauwe klauwier (SOVON, 2024). Op de Meinweg is deze toename pas zichtbaar vanaf 2016. Dit heeft waarschijnlijk alles te maken met de geschiktheid van de natuurontwikkelingsgebieden rond de Meinweg. De toename van het aantal Grauwe klauwieren op de Meinweg kan geheel worden toegeschreven aan deze gebieden. Niet uitgesloten is dat de toename van territoria op de heideterreinen in 2024 het gevolg is van de toename in de randgebieden. Ook in het Bargerveen vonden uitbreidingen juist plaats op plekken waar natuurherstel- en beheermaatregelen plaatsvonden of waar landschappelijke structuur en kwaliteit in het boerenland werd hersteld (GEERTSMA & NIJSSEN, 2017) De natuurontwikkelingsprojecten Wolfsplateau en Herkenbossscherpen, respectievelijk gestart in 2005 en 2006, blijken tien jaar na de start pas geschikt voor een soort als de Grauwe klauwier. Beheerders en beleidsmakers moeten zich ervan bewust zijn dat natuurontwikkeling iets is voor de lange termijn. Bij de planvoorbereiding en het inplannen van de te behalen resultaten dient hier rekening mee gehouden te worden. Monitoring is daarbij het sleutelwoord.

Hoe nu verder op de Meinweg? Nationaal Park De Meinweg kent geen instandhoudingsdoelen voor

FIGUUR 10

Opbouw van takkenbossen als nestplaats voor Grauwe klauwieren (*Lanius collurio*), uitgewerkt door de tweede auteur. In de winter 2024-25 worden dergelijke takkenbossen op de Meinweg aangelegd.

de Grauwe klauwier, zoals die wel bestaan voor de drie Natura 2000 vogelsoorten op de Meinweg: Roodborstapuit (*Saxicola rubicola*), Boomleeuwrik (*Lullula arborea*) en Nachtzwaluw (*Caprimulgus europaeus*). Welk doel kan worden nagestreefd waar het gaat om de Grauwe klauwier? De toen nog bestaande Dienst Landelijk Gebied in de Provincie Limburg schreef in 2007 een Actieplan Bedreigde Soorten waarin ook de Grauwe klauwier was opgenomen (DIENST LANDELIJK GEBIED, 2007). De Grauwe klauwier is als bedreigde soort ook opgenomen in de Nederlandse Rode Lijst (VAN KLEUNEN *et al*, 2017) en de Provincie Limburg heeft de soort toegevoegd als aandachtsoort in de Nota Natuur- en Landschapsbeheer 2000-2010. De Grauwe klauwier is één van de karakteristieke soorten van het kleinschalig cultuurlandschap die in Limburg de afgelopen eeuw sterk in aantal en verspreiding is afgenomen. Er lijkt voldoende perspectief om de soort in Limburg te laten voortbestaan. De maatregelen die in het Actieplan Bedreigde Soorten worden voorgesteld hadden als doel de resterende broedparen in Limburg te laten voortbestaan en deze binnen tien jaar te laten uitbreiden tot minimaal twee levensvatbare kernpopulaties van ieder minimaal 20 broedparen (DIENST LANDELIJK GEBIED, 2007). Binnen tien jaar is dat doel niet gehaald, maar waarom zou de populatie in de Meinweg op korte termijn niet aangewezen kunnen worden als een levensvatbare kernpopulatie? Dat zou een prima doel zijn. Grauwe klauwieren kunnen als kapstok fungeren voor vogelsoorten die in hetzelfde habitatype voorkomen. Het zou zelfs effect kunnen hebben op de overwintering van de Klapekster (*Lanius excubitor*) op de Meinweg, een soort die het daar de laatste jaren moeilijk heeft. Het geldt zelfs niet alleen voor de vogels, maar zeker ook voor de kleinere zoogdieren en vele insectengroepen die profiteren van een kruidenrijk landschap met opslag van diverse soorten struiken. Voor alle deelgebieden geldt dat er mogelijkheden zijn om het gebied geschikt te maken of te houden voor de klauwieren. Hier ligt een mogelijke taak voor Staatsbosbeheer als terreinbeheerder. De auteurs zijn natuurlijk altijd bereid hierbij een helpende hand te bieden.

DANKWOORD

Zonder de inzet van de waarnemers van Stichting Koekoelore was dit artikel niet mogelijk geweest. Jan Boeren leverde commentaar op eerdere versies van dit artikel. Dank is ook verschuldigd aan Staatsbosbeheer die het mogelijk maakte de terreinen te mogen betreden.

Deze studie maakt deel uit van het Meerjarenprogramma Onderzoek van het Nationaal Park De Meinweg Samenwerking Limburgse Maasterrassen. Het doen van onderzoek door vrijwilligers wordt mede gesubsidieerd door de Provincie Limburg vanuit de subsidieverordening SILG, paragraaf soortenbeleid.

Summary

THE GREAT GREY SHRIKE AS A BREEDING BIRD AT THE MEINWEG NATIONAL PARK

For a long time, the Great grey shrike (*Lanius collurio*) was an occasional breeding bird at the Meinweg National Park in central Limburg. Since 2016, the number of breeding couples has been increasing, and in 2024, a record number of 19 territories were observed. The species is doing better in the surrounding habitat development areas, but there is also an increase in the heathlands of the National Park. Thorny shrubs are preferred as breeding locations, but several nests have also been found in non-thorn-bearing shrubs. Alternative nesting locations in the form of heaps of pruned and stacked-up branches are also accepted. A new construction concept involving such branch heaps will be tested in 2025.

Literatuur

- BOEREN, J., 2007. De terugkeer van de Grauwe klauwier op de Meinweg? *Natuurhistorisch Maandblad* 96(6):141-152.
- Dienst Landelijk Gebied, 2007. Actieplan Bedreigde Soorten Reconstructiegebied Noord- en Midden-Limburg. DLG, Roermond.
- GEERTSMA, M. & M. NIJSSEN, 2017. Naar duurzame populaties van Grauwe klauwier en Paapje in het Bargerveen - Beheeradviezen en kennisleemtes in relatie tot Natura 2000 uitbreidingsdoelstellingen. Stichting Bargerveen, Nijmegen.
- SOVON, 2024. Grauwe klauwier stats, <https://stats.sovon.nl/stats/soort/15150>. Geraadpleegd 7 oktober 2024.
- VAN KLEUNEN, A., R. FOPPEN & C. VAN TURNHOUT, 2017. Basisrapport voor de Rode Lijst Vogels 2016 volgens Nederlandse en IUCN-criteria. Sovon-rapport 2017/34. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Bewegend beeldmateriaal van Grauwe klauwieren op de Meinweg is te vinden op Youtube. Onder 'natuurfilms Joop Wolters'.

De verspreiding van de Bramensprinkhaan (*Pholidoptera griseoptera*) in de gemeente Roerdalen

GIDS SOORT VOOR STRUCTUURRIJKE VEGETATIES

S. Jansen, Reutjesweg 7, 6077 NA Sint Odiliënberg, e-mail: stevenjansen7@gmail.com

A.J.W. Lenders, Groenstraat 106, 6074 EL Melick, e-mail: tlenders@live.nl

Bij een wandeling in het Roerdal is de muzikale begeleiding door de Bramensprinkhaan (*Pholidoptera griseoptera*) een vertrouwd geluid. Met de nadruk op geluid want de Bramensprinkhaan leeft nogal verborgen. Zolang de auteurs zich kunnen herinneren hebben ze altijd al Bramensprinkhanen in de ruigtes langs de Roer gehoord. Een complete inventarisatie van het voorkomen van deze soort in de gemeente Roerdalen heeft tot voor kort nog nooit plaatsgevonden. De laatste jaren bestaat namelijk de indruk dat de populatie zich sterk uitbreidt. Het vaststellen van de soort in de achtertuin en omgeving van het woonhuis van de eerste auteur was mede de aanleiding om de verspreiding van deze geheimzinnige sprinkhanensoort op gemeentelijk niveau eens nader te bestuderen.

DE BRAMENSPRINKHAAN

De Bramensprinkhaan [figuur 1 & 2] behoort met een lichaamslengte van 15–20 mm tot de middelgrote sabelsprinkhanen met een vlekkerige donkerbruine grondkleur. De bovenkant van de kop, het halsschild, de achterdijen en de achterrand van de voorvleugels zijn vaak lichter gekleurd. Vooral het halsschild valt op doordat de randen ervan vaak fel wit zijn omzoomd. De buik is opvallend geelgroen gekleurd. De vleugels zijn kort, bij de mannetjes zijn ze ongeveer even lang als het halsschild, bij de vrouwtjes zijn ze verworden tot onooglijk kleine, schubachtige flapjes. De antennes zijn duidelijk veel langer dan het lichaam; de achterpoten zijn zeer lang en sprieterig. Vrouwtjes hebben een vrij korte, iets omhoog gerichte legboor die vrij breed, bruin van kleur en zijdelings sterk afgeplat is. De adulten leven graag op braamstruiken. De Bramensprinkhaan is een echte omnivoor; hij eet allerlei insecten en spinnen, maar ook kruiden zoals bramen en brandnetels (BELLMANN, 1985; KLEUKERS *et al.*, 1997).

Op braamstruwelen zitten de dieren vaak te zonnen maar bij het benaderen van de struik verstoppen ze zich of laten ze zich op de grond vallen. De Bramensprinkhaan is als volwassen dier actief van juli

FIGUUR 1

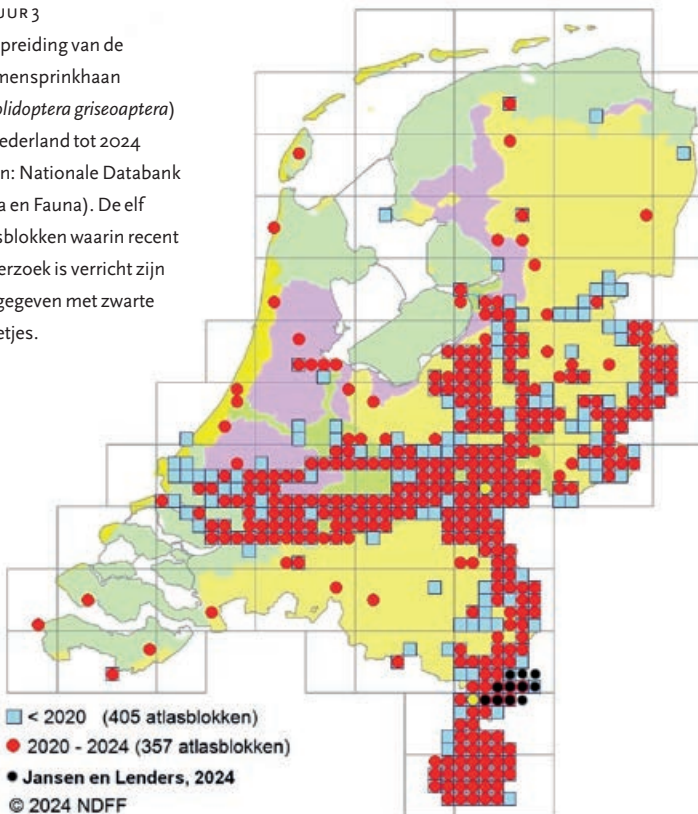
De Bramensprinkhaan (*Pholidoptera griseoptera*) is sinds 2014 een vaste bewoner van de achtertuin van de eerste auteur. De mannetjes zijn vanaf begin augustus tot eind oktober goed te horen (foto: Steven Jansen).

FIGUUR 2
Het vrouwtje van de Bramensprinkhaan (*Pholidoptera griseoaptera*) is door de legboor aan het achterlijf goed te herkennen (foto: Steven Jansen).

tot oktober, de mannetjes zingen vanaf de late middaguren tot drie uur in de nacht. Maar ook in de hele vroege ochtend, als de nevel nog over het land ligt, laten ze zich horen. Het geluid dat ze produceren is afhankelijk van de omgevingstemperatuur. De kenmerkende roepzang bestaat uit hoge, schrille en korte geluidjes: 'sri...sri...sri...sri' dat vanuit ruigtes en struiken ten gehore wordt gebracht. Dit geluid wordt gemaakt om vrouwtjes te lokken. De vrouwtjes zelf produceren geen geluid. Soms produceren de mannetjes een kort, hard en hoog 'triet'. Dit geluid komt ook voor in onregelmatige series: 'triet.. triet.....triet....triet' en wordt ten gehore gebracht

FIGUUR 3
Verspreiding van de Bramensprinkhaan (*Pholidoptera griseoaptera*) in Nederland tot 2024 (bron: Nationale Databank Flora en Fauna). De elf atlasblokken waarin recent onderzoek is verricht zijn aangegeven met zwarte bolletjes.

als er een ander mannetje in de buurt is. Het wordt daarom ook wel rivaliseergeluid genoemd. Is er een vrouwtje in het gezichtsveld dan maakt het mannetje een heel zacht geluidje om haar te bekoren. De geluiden van de Bramensprinkhaan zijn goed onderzocht. Sonogrammen zijn bij sprinkhanen belangrijke hulpmiddelen voor het determineren van soorten (BELLMANN, 1985; KLEUKERS *et al.*, 1997; BAKKER *et al.*, 2015; BELLMANN *et al.*, 2020).

INVENTARISEREN OP GELUID

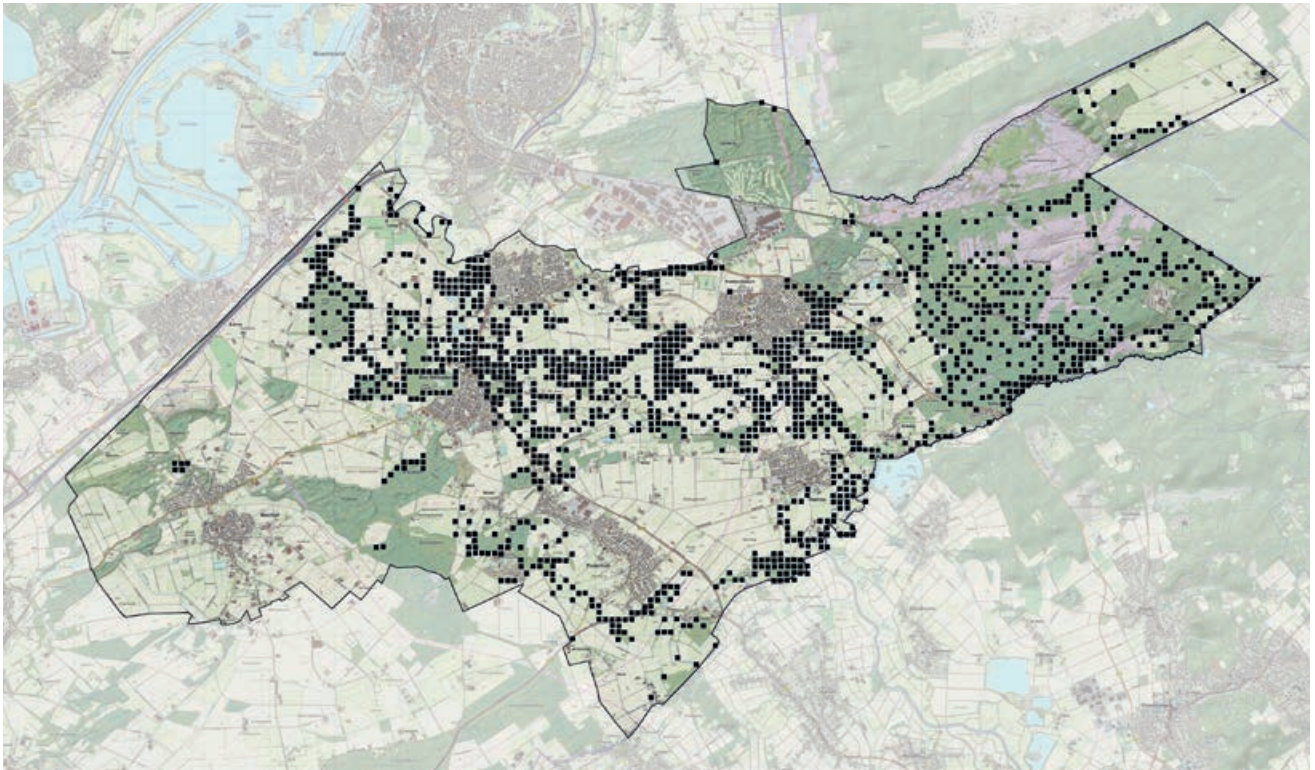
Het vaststellen van de aanwezigheid van de Bramensprinkhaan in het veld is vrij gemakkelijk door te luisteren naar het beschreven opvallende geluid. Dat is met

geen andere soort te verwarren. De meeste dieren worden pas laat in de middag actief. De trefkans is dan ook het grootst in de middag tot in de late avonduren. Vooral avonden met een temperatuur ruim boven 10 °C zijn optimaal om ze te horen. Hiermee rekening houdend is de gehele maand augustus in 2024 benut om de verspreiding van de Bramensprinkhaan in de gemeente Roerdalen in beeld te brengen. Bij de inventarisaties van bermen, randen van weilanden, akkers en bossen is daar waar het mogelijk was op verharde en onverharde wegen bij de inventarisatie een fiets gebruikt. Daarnaast zijn er ook grote stukken langs de rivier de Roer, beken, sloten, greppels en ruigtes lopend beluisterd. Het geluid is bij gunstige omstandigheden al van 10 m afstand te horen. Voor mensen die dit geluid niet (meer) kunnen horen is een batdetector onmisbaar. De instelling van de batdetector kan het beste tussen de 15-30 kHz staan. Om de verspreiding van de soort met die uit 1990 (JANSEN & JANSEN, 1992) te kunnen vergelijken is in 2024 dezelfde onderzoeksmethode toegepast.

HISTORISCHE VERSPREIDING

Voorkomen in Nederland

De Bramensprinkhaan is in 1912 door C. Willemse voor het eerst in Nederland gemeld van een locatie nabij Well in Noord-Limburg (MAC GILLAVRY, 1912). In de navolgende eeuw heeft de soort zich uitgebreid over het hele Nederlandse rivierengebied. Dat Bramensprinkhanen zo gebonden zijn aan rivieren heeft waarschijnlijk te maken met het gegeven dat ze graag hun eieren in dood hout leggen. Bij hoog water drijft dit hout (met eieren) vaak mee met de stroming en spoelt het elders in de uiterwaarden weer aan. Binnen de provincie Limburg is de Bramensprinkhaan in de periode 1983-1993 in vrijwel alle uurhokken ten oosten van de Maas en in het noordelijk Peelgebied aanwezig (KLEUKERS *et al.*,

1997; BAKKER *et al.*, 2015), een verspreidingsbeeld dat sindsdien nauwelijks is gewijzigd [figuur 3]. De Bramensprinkhaan heeft landelijk een zwak positieve langjarige trend (DE ZEEUW & KLEUKERS, 2021).

Onderzoek in Midden-Limburg

In de Roerstreek als geheel is nog maar relatief weinig onderzoek gedaan naar de sprinkhanenfauna. In het verleden zijn wel meerdere inventarisaties uitgevoerd naar de aanwezigheid van de Bramensprinkhaan in het Roerdal. De eerste inventarisatie was beperkt tot één inventarisatiehok (uurhoknummer 58-55) met daarin centraal gelegen het dorp Herkenbosch (JANSEN & JANSEN, 1992). Hierbij werd duidelijk dat de Bramensprinkhaan vooral aanwezig was op de kleigronden langs de Roer. De groot-schalige landbouwpercelen werden gemeden omdat belangrijke biotoopeisen, zoals beschutte plekken voor eiafzet en geschikte zonplaatsen, op dat moment ontbraken. In een artikel dat ongeveer 20 jaar later is verschenen is specifiek aandacht besteed aan de sprinkhanenfauna van het Roerdal. Dit onderzoek beperkte zich tot het overstromingsgebied van de Roer. Ook hieruit kwam naar voren dat de Bramensprinkhaan met een brede verspreiding in het Roerdal voorkwam (VAN BUGGENUM *et al.*, 2013). Vrij recent is het Vlootbeekgebied intensief op sprinkhanen onderzocht. Ondanks de aanwezigheid van voor de Bramensprinkhaan schijnbaar goede biotopen langs de Vlootbeek zijn hier maar weinig Bramensprinkhanen waargenomen. In zes van de acht onderzochte deelgebieden was de soort aanwezig, zij het in lage aantallen (VAN BUGGENUM & TILMANS, 2022).

Beide onderzoeken bleven beperkt tot deelgebieden in de gemeente en leverden geen gegevens van de rest van de gemeente Roerdalen op.

ACTUELE VERSPREIDING IN DE GEMEENTE ROERDALEN

De Bramensprinkhaan was in het verleden vooral aanwezig in ruigtes langs de Roer, vochtige bosranden en steilranden met struik- en braamstruwelen. Ook in de meer open populierenbestanden met een dominante ondergroei van Grote brandnetel (*Urtica dioica*) kwam de soort voor. Deze biotopen lagen vooral aan de rand van het Roerdal en in de inundatiegebieden van de Roer (JANSEN & JANSEN, 1992; VAN BUGGENUM *et al.*, 2013). In het huidige onderzoek blijkt dat ze deze biotopen nog steeds bezetten en dat ze zich van hieruit verder hebben verspreid [figuur 4]. Thans wordt de soort in diverse aaneengesloten kerngebieden in het Roerdal waargenomen. Wilgenstruwelen en ruigtes vormen hier de basisbiotoop voor de Bramensprinkhanen [figuur 5]. Daarnaast is het opvallend dat ze tegenwoordig ook buiten het Roerdal voorkomen. Zo zijn diverse bosgebieden gekoloniseerd op de hogere zandgronden. Het meest in het oog springend zijn de Linnerheide met Het Boord, het Borgerveld en het Meinweggebied. In de eerste gebieden worden vooral de bosranden en opgaande struwelen bezet, in het Meinweggebied blijkt de soort overal en ook diep in de bossen aanwezig. Het maakt niet uit of het loofbos, naaldbos of gemengd bos is, zolang er maar een opgaande ondergroei aanwezig is van struikgewas, Adelaarsvaren (*Pteridium aquilinum*)

FIGUUR 4

De verspreiding van de Bramensprinkhaan (*Pholidoptera griseoaptera*) in de gemeente Roerdalen, vastgesteld in augustus 2024. De soort werd aangetoond in 1.474 hectometerhokken.

FIGUUR 5
Ruitges en wilgenstruweel langs de vrij meanderende Roer vormen de basisbiotoop van de Bramensprinkhaan (*Pholidoptera griseoaptera*). Op deze plekken kan de soort in hoge dichtheden voorkomen (foto: Steven Jansen).

of Pijpenstrootje (*Molinia caerulea*). Daar waar de kruid- en struiklaag helemaal door Wilde zwijnen (*Sus scrofa*) is omgewoeld ontbreekt de soort. In het verspreidingsbeeld van de Meinweg kan duidelijk het tracé van de IJzeren Rijn worden afgelezen. De open verbinding langs het spoor is duidelijk in trek bij de dieren.

Nieuwe natuurontwikkelingsgebieden lijken eveneens geschikt voor de Bramensprinkhaan. In die gebieden worden verlaten landbouwgronden, greppels, bermen en steilrandjes met een verruigde begroeiing vaak als eerste gekoloniseerd. Het Herkenboscherbroek en het Vlodropperbroek alsook het oostelijke deel van het Vlootbeekdal zijn voorbeelden van deze areaaluitbreidingen die overal plaatsvinden waar de soort in de buurt al aanwezig is.

De gemeente Roerdalen bestrijkt in totaal 129 kilometerhokken waarvan er 88 bezet zijn door de Bramensprinkhaan. In 2024 is de soort, meer op detailniveau, in 1.474 hectometerhokken aangetoond [figuur 4].

MIGRATIE

Hoe de kortvleugelige Bramensprinkhaan nieuwe gebieden koloniseert is onderwerp van discussie. Door de gereduceerde vleugels bij zowel mannetjes als vrouwtjes lijken de diertjes een beperkt verspreidingsvermogen te hebben. Bij de overbrugging van grote afstanden worden vaak rivieroverstromingen genoemd waarbij de eieren die afgezet worden in rotend hout met het water worden meegevoerd en zo de benedenstroomse delen van rivierdalen bereiken. Hierbij helpt de ontwikkelingsduur van de eieren die vaak drie kalenderjaren beslaat. De eieren worden in de bodem of dood hout afgezet in de herfst van jaar 1 en komen uit in de lente van jaar 3. De ontwikkeling is temperatuurafhankelijk en kan in alle embryonale stadia stilgezet worden. Deze diapauzes helpen de

soort onder ongunstige omstandigheden te overleven (HARTLEY & WARNE, 1973). Het Nederlandse verspreidingsgebied [figuur 3] en de geringe verschuivingen daarin lijken in elk geval te wijzen op een verspreiding van de soort via het water.

Dit verklaart echter niet hoe de hogere zandgronden zijn gekoloniseerd. Afgezien dat er incidenteel Bramensprinkhanen al dan niet bedoeld zijn geïntroduceerd door de mens, moet er ook uitbreiding van het leefgebied over land plaatsvinden. Nimfen zijn evenals mannelijke en vrouwelijke imago's erg mobiel en kunnen ongeschikt leefgebied snel lopend overbruggen. Hiermee zijn ze in staat om hun gebrek aan vliegvermogen te compenseren (DIEKÖTTER *et al.*, 2005).

De snelheid waarmee nieuw leefgebied wordt bereikt wordt uiteraard bepaald door voor de Bramensprinkhaan aanwezige obstakels zoals watergangen, (snel)wegen, bebouwing of intensief bewerkte agrarische percelen. In een landschap met geïsoleerd gelegen habitats was de gemiddelde dagelijkse verplaatsingsactiviteit hoger dan in een coulisselandschap. Landschapsstructuren helpen mee aan een effectiever verplaatsingspatroon van de sprinkhanen (DIEKÖTTER *et al.*, 2014).

Uitbreidingsnelheid

De snelheid waarmee nieuw habitat wordt ingenomen wordt geïllustreerd door de uitbreiding van de soort in de buurt van het woonhuis van de eerste auteur [figuur 6].

In 2000 werd de verspreiding in het Roerdal vastgesteld. Daarna kon de kolonisatie vanuit het Roerdal naar de hoger gelegen gronden worden gevolgd. De afstand van het Roerdal naar de tuin van de eerste auteur is ongeveer een halve kilometer. Deze hebben de eerste Bramensprinkhanen in een tijdsbestek van iets meer dan tien jaar weten te overbruggen. In 2014 was duidelijk dat zich in de belendende tuinen een populatie had gevestigd. Er werden zowel mannelijke als vrouwelijke dieren gevonden. Bij hun oversteek kregen de sprinkhanen te maken met serieuze barrières in de vorm van twee drukke asfaltwegen met fietspaden. Inmiddels kan na nog eens tien jaar worden vastgesteld dat de kleine populatie in de tuin is uitgegroeid tot tientallen exemplaren. In het aangrenzende buitengebied van het landgoed Frymerson is mede door goed bosrand- en houtwalbeheer de verspreiding ook toegenomen.

Uurhok 58-55

Een herhaling van de inventarisatie in 1990 van uurhok 58-55 maakt het mogelijk om de uitbreiding van de soort op een andere manier in beeld te brengen. In

figuur 7 zijn de waarnemingen uit 1990 en 2024 in één kaartbeeld samengebracht. Dit uurhok dat deels in Duitsland ligt is in beide jaren op dezelfde wijze geïnventariseerd. Ook het gedeelte dat op Duits grondgebied ligt is systematisch en intensief onderzocht op de aanwezigheid van Bramensprinkhanen. Daar werd de soort in beide jaren echter (nog) niet gevonden. In 1990 werd de soort aangetroffen in 74 hectometerhokken, in 2024 in 416 hectometerhokken.

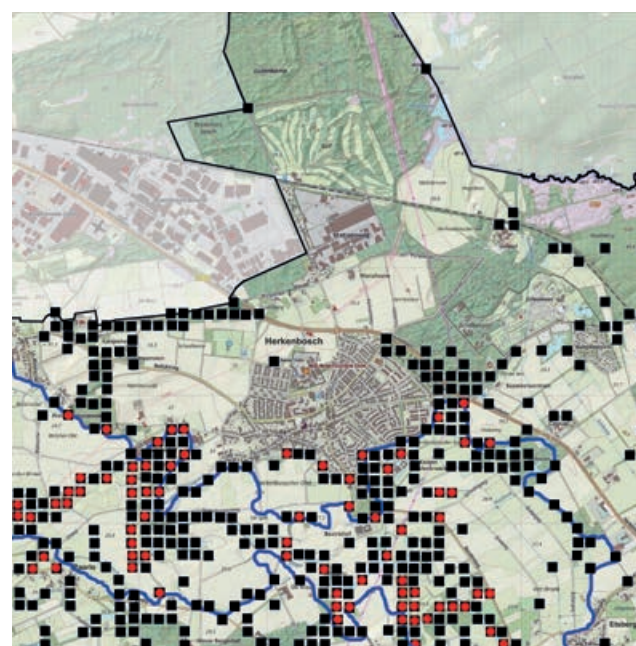
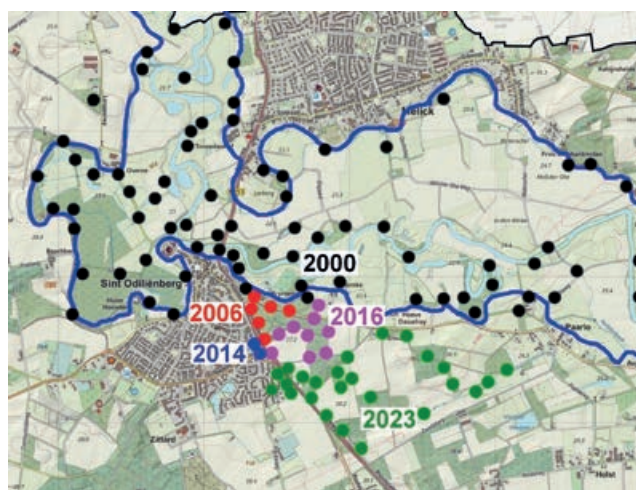
Het lijkt alsof de Bramensprinkhaan zich recent meer in noordelijke richting heeft uitgebreid. In 1990 was de soort vooral aanwezig ten zuiden van het dorp Herkenbosch in het Roerdal. In 2024 is de sprinkhaan eveneens aangetoond ten noordwesten van het dorp langs de Kastanjelaan en het Hammerbos. Maar ook ten noorden van het dorp in de Zandbergen en de bosranden in het Meinweggebied is de soort gevonden, tot incidentele vondsten in de Luzenkamp toe. Oostelijk van Herkenbosch zijn uitbreidingen te zien bij de Turfkoelen en langs de Bolbergweg.

OORZAKEN UITBREIDING

Beter en meer leefgebied

Het is duidelijk dat de Bramensprinkhaan zijn areaal in de gemeente Roerdalen gedurende de laatste decennia in de gemeente Roerdalen aanzienlijk heeft uitgebreid. Deze ontwikkeling is in het rivierengebied al eerder geconstateerd (KLEUKERS *et al.*, 1997; BAKKER *et al.*, 2015). Was de verspreiding in Roerdalen aanvankelijk vooral beperkt tot het Roerdal, thans is de soort daarbuiten ook op veel plekken op de hogere zandgronden aanwezig. Verplaatsingen van Bramensprinkhanen worden in hoge mate beïnvloed door de aanwezigheid van lineaire landschapselementen zoals bosranden, houtwallen, hagen en structuurrijke bermen (DIEKÖTTER *et al.*, 2014). Deze geven richting bij de kolonisatie van nieuwe gebieden. Het is echter niet zo dat geïsoleerd gelegen habitats nooit door Bramensprinkhanen gekoloniseerd worden (DIEKÖTTER *et al.*, 2010). Bijna elke geschikte biotoop in de nabijheid van bestaande vindplaatsen wordt op den duur door de soort bereikt. Als ze eenmaal in een nieuw gebied aanwezig zijn, kunnen ze zich blijkbaar ook van daaruit weer goed verder verspreiden.

Hoewel onderzoeken elkaar tegenspreken of de mate van genetische diversiteit anders is tussen populaties in verschillende biotopen, is wel aangetoond dat er morfologische verschillen bestaan tussen dieren uit open en meer begroeide biotopen

(DIEKÖTTER *et al.*, 2010; KANUCH *et al.*, 2012). Inteelt als gevolg van isolatie lijkt bij de Bramensprinkhaan niet aan de orde te zijn.

Samengevat kan worden gesteld dat een mozaïeklandschap de verspreiding van de Bramensprinkhaan bevordert. Wanneer voldoende opgaande (ruige) randvegetaties aanwezig zijn in lijnvormige verbindingstroken tussen geschikte habitats kan de soort zich snel verspreiden. In de Roerstreek zijn op veel plekken ruigtevegetaties tot ontwikkeling gekomen mede door een veranderd maaibeheer door het waterschap en de gemeente. In natuurontwikkelingsgebieden zorgen verruiging van grasland en ontwikkeling van struweel door minder frequent maaibeheer voor meer geschikt habitat voor de Bramensprinkhaan.

Temperatuurstijging

Naast de beschikbaarheid van goede biotopen speelt bij sprinkhanen ook de klimaatverandering een rol. Hogere temperaturen zorgen bij een geschikt habitataanbod voor populatietoename en expansie,

FIGUUR 6

Vanuit het kerngebied Roerdal (het inundatiegebied is aangegeven tussen de blauwe lijnen) is de uitbreiding van het leefgebied van de Bramensprinkhaan (*Pholidoptera griseoptera*) richting het zuiden gevolgd. De kleuren geven de uitbreiding in de verschillende jaren aan (2000-2023). De blauwe punten markeren de tuin van de eerste auteur.

FIGUUR 7

De verspreiding van de Bramensprinkhaan (*Pholidoptera griseoptera*) in uurhok 58-55 (Herkenbosch). Het inundatiegebied van de Roer is aangegeven met blauwe lijnen. In 1990 was de Bramensprinkhaan in 74 hectometerhokken (in rood) aanwezig, in 2024 werd de soort aanvullend nog aangetoond in 342 hokken (in zwart). In totaal werd de Bramensprinkhaan in 416 hectometerhokken (in rood en zwart) vastgesteld.

FIGUUR 8

Blik op hoog water in het Roerdal vanaf de Roerbrug bij Sint Odiliënberg in de zomer van 2021. Dit soort overstromingen zullen vanwege klimaatsveranderingen waarschijnlijk vaker plaatsvinden. Op hogere structuurrijke vegetatie kan de fauna zich redden voor het wassende water. Op deze plekken is tijdens het hoogwater de Bramensprinkhaan (*Pholidoptera griseoaptera*) in grote aantallen waargenomen (foto's: Steven Jansen).

zeker bij de meer algemeen voorkomende generalisten (LÖFFLER *et al.*, 2019; PONIATOWSKI *et al.*, 2020; FARTMANN *et al.*, 2021). Het Europees areaal van de Bramensprinkhaan strekt zich van Zuid-Noorwegen tot de Pyreneeën (inclusief Engeland) in een brede band naar het oosten toe uit tot aan de Oeral. In de meest zuidelijke mediterrane streken ontbreekt de soort, evenals in de noordelijke boreale gebieden (KLEUKERS *et al.*, 1997). Veel soorten, waaronder de Bramensprinkhaan, breiden zich door hogere omgevingstemperaturen in noordelijke richting uit. Naast de verspreidingsstrategie met drijfhout speelt een ander, mogelijk negatief aspect van klimaatverandering, namelijk de toename van zomeroverstromingen van beken en rivieren. Aangezien de aanliggende uiterwaarden bij uitstek geschikt zijn als leefgebied is het belangrijk dat de sprinkhanen bij hoog water kunnen uitwijken naar vluchtplekken in de vorm van dijkjes of houtwallen. Bij de zomeroverstroming van de Roer in juli 2021 werden de Bramensprinkhanen geconcentreerd op dit soort plekken aangetroffen [figuur 8]. Na het zakken van het water verspreidden de dieren zich weer over het inundatiegebied.

GEWENST BEHEER

Door het herstel van het meanderend vermogen van de Roer door het waterschap (WATERSCHAP ROER EN OVERMAAS, 1984) heeft de rivier als landschapsvormer weer de ruimte gekregen. Voormalige moerasgebieden krijgen mondjesmaat weer hun sponsfunctie en natuurlijke waterbuffering terug. Met de aanvoer van voedselrijk water ontstaan weer ruigtes en struwelen die structuur geven aan natuurlijke vegetaties. Deze ontwikkeling kan alleen maar toegejuicht worden. Het is echter van belang bij de graslanden voor een beheer met een lage begrazingsdruk te zorgen zodat deze elementen ook duurzaam in stand worden gehouden. Met het oog op meer zomerse overstromingen is het raadzaam om de begrazingsgebieden toekomstbestendig te maken door ze uit te breiden met hoogwatervluchtplaatsen voor de grote grazers buiten het inundatiegebied

van de Roer.

In het buitengebied is de gemeente Roerdalen overgegaan naar een bermbeheer waarbij de eerste maaibeurt zich beperkt tot een strook van één meter langs wegen en fietspaden. Dit zorgt voor opgaande vegetatiestructuren langs het wegennet en dus voor meer migratiemogelijkheden voor vleugelloze insecten (zie ook JANSEN, 2020) en andere geleedpotigen. Dit maai-beheer dient gecontinueerd te worden.

Bij de inrichting van natuurontwikkelingsgebieden wordt bewust

rekening gehouden met de aanleg van structuurrijke lijnvormige elementen als ruigtestroken, houtwallen en steilrandjes. Veel natuurbeheerders zijn zich bewust van het belang van deze elementen en zien de verrijking ervan. Van al deze maatregelen heeft de Bramensprinkhaan duidelijk geprofiteerd. Een aparte bespreking verdient de uitbreiding van de Bramensprinkhaan in het bosrijke Meinweggebied. Het is duidelijk dat de soort ten oosten van de verharde Meinweg vrijwel alle bosgebieden heeft gekoloniseerd. Daaraan ten grondslag ligt waarschijnlijk het selectieve kapbeheer dat daar heeft plaatsgevonden waardoor de bossen opener zijn geworden. Meer licht op de bosbodem betekent een toename van kruiden en struiken. In het Meinweggebied zien we vooral een toename van Adelaarsvaren en in iets mindere mate van Pijpenstrootje en Wilde lijsterbes (*Sorbus aucuparia*). Terwijl de Bramensprinkhaan zich normaliter niet ophoudt in aaneengesloten bossen, maar alleen aan de randen daarvan, is op de Meinweg zichtbaar dat de soort in de open bossen een nieuwe habitat heeft ontdekt. De Meinweg-beheerders zien de uitbreiding van Adelaarsvaren met lede ogen aan en zoeken naar manieren om de soort binnen en buiten de bossen terug te dringen (LENDERS, 2016). Struwelen met Adelaarsvaren zijn soortenarm en verdringen andere meer waardevolle vegetaties. Staatsbosbeheer slaagt de laatste jaren redelijk in de bestrijding van de soort met de inzet van een zeer frequent maai-beheer. In de bossen is de bestrijding van Adelaarsvaren op deze manier echter onmogelijk. Opmerkelijk genoeg heeft de Bramensprinkhaan als een van de weinige soorten sprinkhanen baat bij een verdichting van adelaarsvarenstruwelen (SCHLEGEL & RIESEN, 2021).

TOEKOMSTBEELD

Op de verspreidingskaart [figuur 3] is te zien dat de kolonisatie van de gemeente Roerdalen nog niet is voltooid. Er springen twee ontwikkelingen in het oog. Allereerst het Meinweggebied waar de Bramensprinkhaan de bosgebieden ten westen en noorden van de verharde Meinweg nog maar sporadisch heeft

bereikt. De verwachting is dat de soort zich ook daar gebiedsdekkend gaat vestigen.

Op andere plekken is de biotoopontwikkeling nog zo jong dat de Bramensprinkhanen deze nog niet geschikt vinden of nog niet hebben kunnen bereiken. Bij Posterholt is er een populatie aanwezig [figuur 9]. Vanwege het nieuwe karakter van het natuurontwikkelingsgebied Reigersbroek bij Montfort zijn op deze plek thans nog geen Bramensprinkhanen te verwachten (figuur 9a).

Ondanks het schijnbaar goede biotoop in het natuurontwikkelingsgebied Sweeltje-midden, langs de Vlootbeek bij Montfort, zijn hier nog geen Bramensprinkhanen waargenomen (figuur 9b). Het ligt in de verwachting dat door de goede ecologische verbinding van de Vlootbeek de populatie Bramensprinkhaan zich ook naar de twee genoemde deelgebieden stroomafwaarts zal uitbreiden. Daarnaast is er op een kilometer afstand aan de rand van het dorp Montfort een kleine enclave van de Bramensprinkhaan ontdekt.

Dit biedt een perspectief voor verdere uitbreiding in het westelijke deel van de gemeente. Maar ook elders in Roerdalen is nog habitatwinst te behalen voor de Bramensprinkhaan. Vooral in de grotere landbouwgebieden zouden de bermgenoptimaliseerd kunnen worden door verruiging toe te staan en struwelen te laten ontwikkelen waarmee het netwerk van lijnvormige landschapselementen wordt verdicht [figuur 10]. Dit komt ook ten goede aan andere soorten van het open agrarische landschap zoals de Patrijs (*Perdix perdix*).

DANKWOORD

De auteurs zijn de gemeente Roerdalen, Stichting het Limburgs Landschap en Staatsbosbeheer erkentelijk voor het verstrekken van ontheffingen zodat we het hele grond-

FIGUUR 9
Detailkaart van de verspreiding van de Bramensprinkhaan (*Pholidoptera griseoaptera*) in het Vlootbeekdal. De blauwe lijn geeft de Vlootbeek aan. a) is de herinrichting van het Reigersbroek, b) is het gebied Sweeltje-midden (foto's: Steven Jansen).

FIGUUR 10
Een verharde landbouwweg (Hemelsbergweg) in het Leropperveld met links een ruigere wei met berm en rechts een ingezaaide natuurakker. De Bramensprinkhaan (*Pholidoptera griseoaptera*) komt hier in zeer lage aantallen in de berm voor (foto: Steven Jansen).

gebied van de gemeente Roerdalen konden berijden en/of belopen.

Deze studie maakt deel uit van het Meerjarenprogramma Onderzoek van Nationaal Park De Meinweg Samenwerking Limburgse Maasterrassen. Het doen van onderzoek door vrijwilligers wordt mede gesubsidieerd door de Provincie Limburg vanuit de subsidieverordening SILG, paragraaf soortenbeleid.

provincie limburg

Het
Limburgs
Landschap

Summary

THE DISTRIBUTION OF THE DARK BUSH-CRICKET (*PHOLIDOPTERA GRISEOAPTERA*) IN THE MUNICIPALITY OF ROERDALEN

Indicator species for richly structured vegetation

For as long as the authors can remember, they have always heard Dark bush-cricket in the bushes along the river Roer. However, a complete survey of their occurrence in the municipality of Roerdalen has never been undertaken until now. In recent years, it looks as if the population is showing significant expansion. In the past, the Dark bush-cricket was mainly present in bushes along the river Roer, moist forest margins and steep slopes with shrubs and bramble thickets. These biotopes were mainly located at the outer edges and inundation areas of the Roer valley. It is striking that these crickets nowadays also occur outside this valley. The distribution maps for the Dark bush-cricket show a sharp increase in the 5 x 5 km grid cells 58–55.

In 1990, 74 hectometre grid cells were occupied, while in 2024 the animal was detected in 416 hectometre cells. Across the entire municipality of Roerdalen, the Dark bush-cricket was identified in 1,474 hectometre cells. It is especially in the larger agricultural areas that roadside verges could be optimised by allowing rough vegetation and thickets to develop, which could also benefit Partridges. In addition, climate change also plays a role in the distribution of Orthoptera. Higher temperatures lead to population increases and expansion if suitable habitat is available. The Roerdalen municipality still offers further potential habitats for the Dark bush-cricket.

Literatuur

- BAKKER, W.H., J.H. BOUWMAN, F. BREKELMANS, E.C. COLIJN, R. FELIX, M.A.J. GRUTERS, W. KERKHOF & R.M.J.C. KLEUKERS, 2015. Entomologische tabellen 8. De Nederlandse sprinkhanen en krekels (Orthoptera). EIS Kenniscentrum Insecten en andere ongewervelden, Leiden.
- BELLMANN, H., 1985. Heuschrecken: beobachten, bestimmen. Verlag J. Neumann – Neudamm, Mellungen.
- BELLMANN, H., F. RUTSCHMANN, C. ROESTI & A. HOCHKIRCH, 2020. Sprinkhanen en krekels van Europa. KNNV uitgeverij, Zeist.
- BUGGENUM, H.J.M. VAN, R.P.G. GERAEDS & W. JANSEN, 2013. Het Roerdal als leefgebied voor sprinkhanen. Een actueel overzicht van soortenrijkdom, status, verspreiding en habitats. Natuurhistorisch Maandblad 102(7): 164-169.
- BUGGENUM, H.J.M. VAN, J.M. TILMANS, 2022. Sprinkhanen en krekels (Orthoptera) in het dal van de Vlootbeek vanaf het Voorsterveld tot en met Eerselen. Natuurhistorisch Maandblad 111(11): 299-305.
- DIEKÖTTER, T., D. CSENCICS, C. ROTHENBÜLER, R. BILLETTER & P.J. EDWARDS, 2005. Movement and dispersal patterns in the bush cricket *Pholidoptera griseoaptera*: the role of developmental stage and sex. Ecological Entomology 30(4): 419-427.
- DIEKÖTTER, T., H. BAVECO, P. ARENS, C. ROTHENBÜLER, R. BILLETTER, D. CSENCICS, R. DE FILIPPI, F. HENDRICKX, M. SPEELMANS, P. OPDAM & M.J.M. SMULDERS, 2010. Patterns of habitat occupancy, genetic variation and predicted movement of a flightless bush cricket, *Pholidoptera griseoaptera*, in an agricultural mosaic landscape. Landscape Ecology 25: 449-461.
- DIEKÖTTER, T., M. SPEELMANS, F. DUSOULIER, W.K.R.E. VAN WINGERDEN, J.-P. MALFAIT, T.O. CRIST, P.J. EDWARDS & H. DIETZ, 2014. Effects of landscape structure on movement patterns of the flightless bush cricket *Pholidoptera griseoaptera*. Environmental Entomology 36(1): 90-98.
- FARTMANN, T., D. PONIATOWSKI & L. HOLTMANN, 2021. Habitat availability and climate warming drive changes in the distribution of grassland grasshoppers. Agriculture, Ecosystems & Environment 320. Geplaatst 15 oktober 2021. Geraadpleegd 26 oktober 2024. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2019.05.058>.
- HARTLEY, J.C. & A.C. WARNE, 1973. The distribution of *Pholidoptera griseoaptera* (Degeer) (Orthoptera: Tettigoniidae) in England and Wales related to accumulated temperatures. Journal of Animal Ecology 42(3): 531-537.
- JANSEN, S. & W. JANSEN, 1992. De verspreiding van de Bramensprinkhaan in het Roerdal in relatie tot de overstroming van de rivier de Roer. Natuurhistorisch Maandblad 81(6): 99-102.
- JANSEN, S., 2020. De Greppelsprinkhaan (*Roesiliana roeselii*) in de gemeente Roerdalen. Een overzicht van dertig jaar onderzoek. Natuurhistorisch Maandblad 109(10): 197-204.
- KANUCH, P., B. JARČUŠKA, D. SCHLOSSEROVÁ, A. SLIACKA, L. PAULE & A. KRISTIN, 2012. Landscape configuration determines gene flow and phenotype in a flightless forest-edge ground-dwelling bush-cricket, *Pholidoptera griseoaptera*. Evolutionary Ecology 26: 1331-1343.
- KLEUKERS, R.M.J.C., E.J. VAN NIEUKERKEN, B. ODÉ, L.P.M. WILLEMSE & W.K.R.E. VAN WINGERDEN, 1997. De sprinkhanen en krekels van Nederland (Orthoptera). Nederlandse Fauna 1. Nationaal Natuurhistorisch Museum, KNNV Uitgeverij & EIS Nederland, Leiden.
- LENDERS, A.J.W., 2016. Beheer van Adelaarsvaren in Nationaal Park De Meinweg. Natuurhistorisch Maandblad 105(6): 118-124.
- LÖFFLER, F., D. PONIATOWSKI & T. FARTMANN, 2019. Orthoptera community shifts in response to land-use and climate change – Lessons from a long-term study across different grassland habitats. Biological Conservation 236: 315-323.
- MAC GILLAVRY, D., 1912. Eerste melding *P. griseoaptera*, mededeling betreffende Oedipoda. Tijdschrift voor Entomologie 55: LVI-LVII.
- PONIATOWSKI, D., C. BECKMANN, F. LÖFFLER, T. MÜNSCH, F. HELBING, M.J. SAMWAYS & T. FARTMANN, 2020. Relative impacts of land-use and climate change on grasshopper range shifts have changed over time. Global Ecology and Biogeography 29(12): 2190-2202.
- SCHLEGEL, J. & M. RIESEN, 2021. Bracken fern (*Pteridium aquilinum* (L.) Kuhn) overgrowth on dry Alpine grassland impedes Red List Orthoptera but supports local orthopteran beta diversity. Journal of Insect Conservation 25: 657-669.
- WATERSCHAP ROER EN OVERMAAS, 1984. Deelplan stroomgebied van de Roer van het waterkwantiteitsbeheersplan. Bijlage BI (Rivier de Roer). Waterschap Roer en Overmaas, Sittard.
- ZEEUW, M. DE & R. KLEUKERS, 2021. Sprinkhanentrends bepaald met occupancy-modellen. Nederlandse Faunistische Mededelingen 56: 69-79.

Mededeling

Na ruim 70 jaar weer een vondst van de Rupsenschildwants in Limburg

Rob Geraeds, Heinsbergerweg 54a, 6061 AK Posterholt, e-mail: rob.geraeds@kpnplanet.nl

Tijdens een insecteninventarisatie op de Sint-Pietersberg op 23 juli 2024 werd een imago van een grote schildwants uit de vegetatie gesleept waarvan het op dat moment niet duidelijk was om welke soort het ging. Het exemplaar is in het veld gefotografeerd en weer vrij gelaten. Eenmaal thuis was het al snel duidelijk dat het ging om een Rupsenschildwants (*Jalla dumosa*), een zeer zeldzame soort die al lang niet meer in Limburg was waargenomen.

Herkenning

De Rupsenschildwants [figuur 1] is een overwegend bruine, 11 tot 14,5 mm grote schildwants. Karakteristiek is de witte tot lichtgele middenstreep op het schildje met aan weerszijden daarvan twee lichte vlekjes. Deze middenstreep loopt ook over de kop en het voorste deel van het borststuk. De randen van het borststuk zijn glad met een lichte buitenrand. De poten zijn zwart met lichte banden op de schenen. De lichte delen op het lichaam en de banden op de poten kunnen ook oranje tot rood van kleur zijn. De nimfen zijn zwart of metalliek blauw met een

rood achterlijf (WACHMANN *et al.*, 2008; NIELSEN & SKIPPER, 2015; AUKEMA *et al.*, 2016).

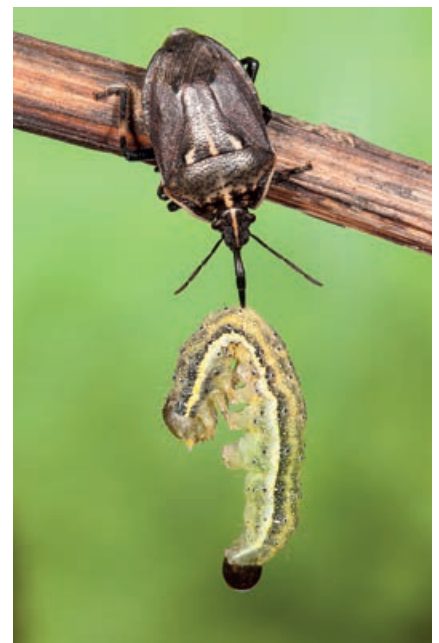
Ecologie

De soort heeft een voorkeur voor zonbeschenen of licht beschaduwde droge, warme biotopen op zandige, stenige of leemhoudende en voedselarme bodem. Ze leeft hier in de kruidlaag, bij voorkeur in korte, open vegetaties waar ze vaak op bladrozetten van planten wordt gevonden. De Rupsenschildwants heeft één generatie per jaar. Imago's kunnen al vanaf maart worden waargenomen. Voortplanting vindt in mei en juni plaats en larven worden vanaf eind juni tot in september gevonden. De nieuwe generatie imago's wordt vanaf augustus waargenomen. De soort overwintert als imago in de strooisellaag, in mos of onder stenen (WACHMANN *et al.*, 2008; NIELSEN & SKIPPER, 2015). In tegenstelling tot de meeste soorten wantsen is de Rupsenschildwants alleen in het eerste nimfenstadium fytofaag. Of ze in deze fase gebonden zijn aan

bepaalde planten is niet bekend. LUPOLI & DUSOULIER (2015) melden dat de soort in ieder geval aan verschillende soorten lipbloemigen (Labiaceae) zoals tijm (*Thymus spec.*), marjolein (*Origanum spec.*), gamander (*Teucrium spec.*) en munt (*Mentha spec.*) zuigt. Het is niet duidelijk of het hierbij om de nimfen gaat. Vanaf het tweede nimfenstadium is de soort zoöfaag. Ze voeden zich met larven van allerlei insecten, waaronder de rupsen van vlinders waar de soort haar Nederlandse naam aan dankt. Over de specifieke prooien is weinig bekend en het is ook niet duidelijk of de soort zich op bepaalde prooien heeft gespecialiseerd (WACHMANN *et al.*, 2008). Het is bekend dat de soort zich onder andere voedt met de rupsen van de Meriansborstel (*Calliteara pudibunda*) en soorten uit het genus *Leucania* en *Mythimna* (Noctuidae) [figuur 2]. Ook worden de larven van verschillende soorten bladkevers (Chrysomelidae), zoals soorten uit het genus *Timarcha* (reuzenhaantjes) en van het Wormkruidhaantje (*Galeruca tanacetii*) gepreëdeerd (AUKEMA & KIEWIET, 2014; LU-

FIGUUR 1
Rupsenschildwants (*Jalla dumosa*) op de Sint-Pietersberg, 23 juli 2024 (foto: Rob Geraeds).

FIGUUR 2
Rupsenschildwants (*Jalla dumosa*) met de rups van een Groente-uil (*Lacanobia oleracealis*) als prooi (foto: Theodoor Heijerman).

FIGUUR 3

Vindplaats van de Rupsenschildwants (*Jalla dumosa*) op de Sint-Pietersberg, 23 juli 2024 (foto: Rob Geraeds).

POLI & DUSOULIER, 2015). In Nederland is predatie waargenomen op de rupsen van de Duinparelmoervlinder (*Fabriciana niobe*) en de Sint-Jansvlinder (*Zygaena filipendulae*) (AUKEMA & KIEWIET, 2014).

Verspreiding

De verspreiding van de Rupsenschildwants strekt zich uit over het grootste deel van Europa maar is in Scandinavië alleen in Denemarken en het zuiden van Zweden aanwezig. Naar het oosten toe loopt de verspreiding door tot ver in Azië en in het zuiden is ze ook aanwezig in Noord-Afrika. De laatste waarnemingen uit Groot-Brittannië stammen uit de 19^e eeuw en de soort staat hier nu als uitgestorven te boek (AUKEMA & KIEWIET, 2014; NIELSEN & SKIPPER, 2015). In Duitsland zijn Rupsenschildwantsen overal aangetroffen, maar nergens zijn ze algemeen. Meestal betreft het waarnemingen van een enkel exemplaar (WACHMAN *et al.*, 2008). In België lijkt de soort te zijn uitgestorven. Hier is ze in 1957 voor het laatst waargenomen in Wonck (CLAEREBOUT *et al.*, 2020), zo'n 25 km ten zuiden van de vindplaats op de Sint-Pietersberg. In WAARNEMINGEN. BE (2024) zijn geen waarnemingen van de soort geregistreerd.

Status

In Nederland lijkt de Rupsenschildwants altijd zeldzaam te zijn geweest. De eerste geregistreerde waarneming stamt uit 1853. In totaal zijn in de tweede helft van de 19^e eeuw waarnemingen van acht exemplaren bekend uit de Zuid-Hollandse duinen, Walcheren en Driebergen (AUKEMA & KIEWIET, 2014). In de eerste helft van de 20^e eeuw is de soort op verschillende plekken in het land waargenomen (AUKEMA & KIEWIET, 2014). Uit deze periode stammen ook de eerste Limburgse waarnemingen, uit Valkenburg (1914), Bunde (1916), Sittard (1916) en Heerlen (1918). Dit betreft allemaal eenmalige waarnemingen van nimfen (schriftelijke informatie Berend Aukema).

In de jaren vijftig van de vorige eeuw wordt een kleine populatie op Terschel-

ling ontdekt, waar de soort in 1969 voor het laatst wordt gevonden. Daarnaast zijn er uit de tweede helft van de 20^e eeuw eenmalige waarnemingen bekend uit Montfort (1951) en Hoek (1954). De waarneming uit Montfort was tot 2024 voor zover bekend de laatste waarneming uit Limburg. Vervolgens duurt het tot 2012 voordat er opnieuw Rupsenschildwantsen in Nederland worden aangetroffen. Ditmaal is een nimf gefotografeerd op Ameland. Op dezelfde locatie werden in 2014 enkele imago's gevonden (AUKEMA & KIEWIET, 2014). Vanaf de eeuwwisseling zijn gevalideerde waarnemingen van verschillende locaties bekend van Ameland, Terschelling en het Haaksbergerveen. Daarnaast zijn nog enkele incidentele waarnemingen bekend uit Overijssel en Drenthe (WAARNEMING. NL, 2024). Naast de genoemde Limburgse waarnemingen is er ook nog een nimf van de soort bij Venlo gevonden. De datum van deze vondst is echter niet bekend (schriftelijke informatie Berend Aukema), maar ze stamt van voor 1980 (AUKEMA & HERMES, 2020). Voor zover bekend is de waarneming op de Sint-Pietersberg dus de eerste in Limburg in 73 jaar.

Vindplaats

Hoewel de soort een voorkeur heeft voor korte, open vegetaties, is de soort op de Sint-Pietersberg geslept uit een weelderige, kruidenrijke vegetatie in een hooiland [figuur 3]. Wilde marjolein (*Origanum vulgare*), Gewone agrimonie (*Agrimonia eupatoria*), Boerenwormkruid (*Tanacetum vulgare*), Boslathyrus (*Lathyrus*

sylvestris), Rode ogentroost (*Odontites vernus*), Echt bitterkruid (*Picris hieracioides*), Groot streepzaad (*Crepis biennis*) en Peen (*Daucus carota*) zijn enkele karakteristieke soorten op deze locatie. Omdat het imago met behulp van een sleepnet is gevangen, is niet bekend waar het exemplaar zich precies bevond. In de omgeving zijn veel zonbeschenen plekken met een meer open vegetatie aanwezig die op het oog meer overeenkomen met de beschreven voorkeurs habitat. Desalniettemin hebben de inventarisaties in het gebied in de afgelopen jaren – onder andere door de Wantsenstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap – geen andere waarnemingen van de soort opgeleverd. Verder is opvallend dat de soort in het verleden vaker in de omgeving is gevonden. Waarnemingen zijn bekend uit het Belgische Lixhe (1922 en 1934) en Lanaye (1934), op minder dan 5 km afstand van de huidige vindplaats (CHEROT, 1991).

Dankwoord

Berend Aukema en Theodoor Heijerman worden hartelijk bedankt voor het beschikbaar stellen van respectievelijk de historische waarnemingen uit Limburg en de foto van de soort met prooi.

Literatuur

- AUKEMA, B., TH. HEIJERMAN & V.J. KALKMAN, 2016. Veldgids wantsen deel 1. EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- AUKEMA, B. & D.J. HERMES, 2020. Verspreidingsatlas Nederlandse wantsen (Hemiptera: Heteroptera) Deel V: Pentatomomorpha II (Coreoidea en Pentatomoidea). EIS Kenniscentrum Insecten en andere

ongewervelden, Leiden.

AUKEMA, B. & T. KIEWIET, 2014. De wants *Jalla dumosa* na 45 jaar weer in Nederland waargenomen (Heteroptera: Pentatomidae). Nederlandse Faunistische Mededelingen 43: 9-15.

CHEROT, F. 1991. Les Hémiptères Héteroïptères de la Montagne Saint-Pierre et ses environs immédiats: liste préliminaire et considérations diverses (Hemiptera Heteroptera). Bulletin de la Société royale belge d'Entomologie / Bulletin van de Koninklijke Belgische Vereniging voor Entomologie 127: 33-45.

CLAEREBOUT, S., J. POUMAY, D. QUOILIN & J. BORTELS, 2020. Pyrrhocoroidea, Coreoidea et Pentatomoidea de la collection du naturaliste Jacques Petit (†) (Heteroptera). Entomologie Faunistique – Faunistic Entomology 73: 248-272.

LUPOLI, R. & F. DUSOULIER, 2015. Les punaises Pentatomoidea de France. Éditions Ancryrosoma, Fontenay-sous-Bois.

NIELSEN O.F. & L. SKIPPER, 2015. Danmarks bredtæger, randtæger og ildtæger. Apollo Booksellers, OL-

lerup.

WAARNEMING.NL, 2024. Rupsenschildwants *Jalla dumosa* (Linnaeus, 1758) <https://waarneming.nl/species/25379/>. Geraadpleegd 30-11-2024.

WAARNEMINGEN.BE, 2024. Rupsenschildwants *Jalla du-*

mosa (Linnaeus, 1758) <https://waarnemingen.be/species/25379/>. Geraadpleegd 30-11-2024.

WACHMANN, E., A. MELDER & J. DECKERT, 2008. Wanzen Band 4. Die Tierwelt Deutschlands 81. Teil. Goecke & Evers, Keltern.

Summary

FIRST OBSERVATION IN MORE THAN 70 YEARS OF THE BUG *JALLA DUMOSA* IN THE PROVINCE OF LIMBURG

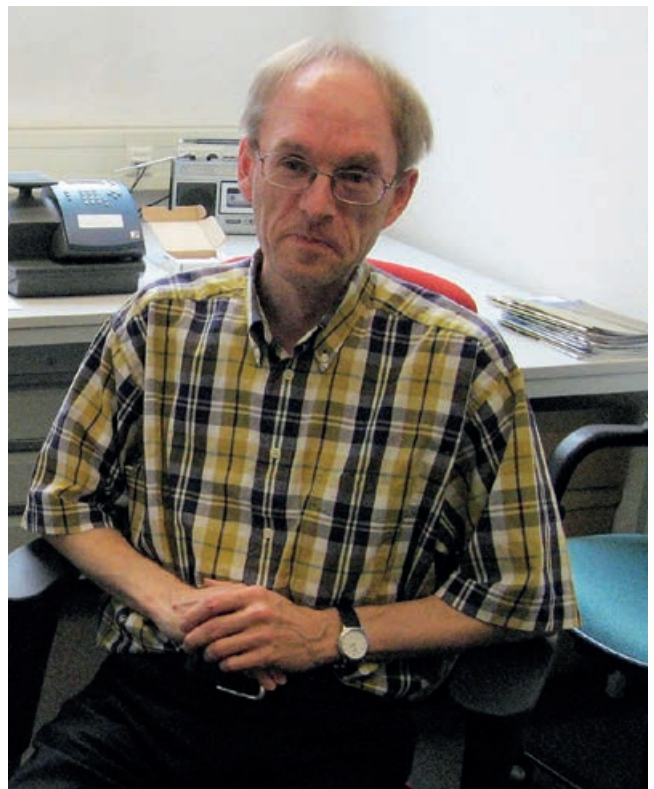
On 23 June 2024, one specimen of the bug *Jalla dumosa* was caught at the Sint-Pietersberg nature reserve. This species is very rare in the Netherlands and its surrounding countries. The last sighting from the province of Limburg dates from 1951. The specimen was caught in rough vegetation in which Wild marjoram (*Origanum vulgare*), Common agrimony (*Agrimonia eupatoria*), Common tansy (*Tanacetum vulgare*), Red bartsia (*Odontites vernus*), Hawkweed oxtongue (*Picris hieracioides*), Narrow-leaved everlasting pea (*Lathyrus sylvestris*), Rough hawk's beard (*Crepis biennis*) and Common carrot (*Daucus carota*) are some characteristic herbs.

In Memoriam Roel Steverink (1967-2024)

In september bereikte ons het droevige bericht dat Roel Steverink, jarenlang werkzaam op het kantoor van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, was overleden. Roel was al langere tijd ziek en mocht maar 57 jaar worden.

Hij werkte natuurlijk niet 'zomaar' bij het Natuurhistorisch Genootschap. Roel was natuurliefhebber, vooral op het floristische vlak en ging dan ook regelmatig mee op pad met kring Maastricht en de Plantenstudiegroep en was ook altijd aanwezig op de Genootschapsdagen. Hij begon in de jaren negentig op het Genootschapskantoor in Maastricht, op de bovenste verdieping van het Natuurhistorisch Museum en ondersteunde daar op vele administratieve vlakken. Hij was onder andere redactie-assistent voor het Natuurhistorisch Maandblad. Toen het Natuurhistorisch Genootschap naar het GroenHuis in Roermond verhuisde, reisde hij dagelijks met de trein van Maastricht naar Roermond. In die periode was hij vooral bezig om de vele veldwaarnemingen op kaartjes te digitaliseren in een groot databasebestand. Tijdens die periode verwisselde hij ook van werkgever; van het Genootschap naar Stichting het GroenHuis. In die tijd verzorgde hij als een soort conciërge de post voor alle GroenHuis partners en zorgde ervoor dat menige vergadering voorzien werd van koffie. Hij maakte graag een praatje en was een graag geziene medewerker. Ook aan die periode kwam echter een einde en hij ging aan de slag bij de Maastrichtse Toeleverings Bedrijven (MTB) in Maastricht.

Maar Roel was veel meer dan alleen maar een natuurvorser en lid van het Natuurhistorisch Genootschap. Hij schreef, in het begin gedichten en tijdens zijn ziekte het boek 'De waan van een moderne heilige'. Dagelijks werd de Volkskrant van voor tot achter verslonden en zeker literatuur had zijn bijzondere aandacht. Hij was onder andere lid van de Vestdijkring, recen-

seerde boeken, maar vooral ook cd's voor diverse internationale muziektijdschriften. Een grote passie was elektronische muziek met synthesizers, waarvoor hijzelf ook muziek componeerde. De laatste jaren was Roel vooral aan huis gekluisterd. Hij bleef enorm positief, maar ook dat heeft hem uiteindelijk niet mogen helpen. We kunnen alleen maar met plezier aan hem terugdenken.

Henk Heijligers, voormalig bureaumanager Natuurhistorisch Genootschap

Onder de Aandacht

Notulen Algemene Ledenvergadering 15 februari 2025

De Algemene Ledenvergadering zal worden gehouden op zaterdag 15 februari 2025 tijdens de Genootschapsdag in Cultureel Centrum Don Bosco, Mgr. Savelberglaan 100 te 6097 AE Heel. Aanvang: 11.30 uur.

Opening en mededelingen

Notulen vorige vergadering

De notulen van de vorige Algemene Ledenvergadering op 18 april 2024 zijn in het maandblad van januari 2025 gepubliceerd.

Jaarverslag & Jaarrekening 2024

Het jaarverslag over 2024 ligt voor ter goedkeuring. De penningmeester en de kascontrole-commissie zullen verslag doen over de financiële huishouding van de vereniging, resulterend in de jaarrekening van 2024. Na het uitbrengen van het verslag door de kascontrole-commissie wordt de Algemene ledenvergadering gevraagd de jaarrekening goed te keuren en het bestuur

décharge te verlenen voor de financiële rapportage.

Het jaarverslag en de jaarrekening kunnen worden opgevraagd bij het bureau van het Natuurhistorisch Genootschap (kantoor@nhgl.nl). Op verzoek worden de stukken dan toegezonden. Ter vergadering wordt de jaarrekening toegelicht.

Samenstelling bestuur

Binnen het bestuur zijn volgens het rooster Jan-Joost Bakhuizen en Frank Oelmeijer aftredend. Frank Assendelft heeft aangegeven zijn lidmaatschap van het bestuur te willen beëindigen. Jan-Joost stelt zich herkiesbaar als bestuurslid. Aangezien het de tweede termijn van Frank Oelmeijer is, kan hij volgens de statuten niet terugkeren als voorzitter. Math de Ponti, die afgelopen jaar de taak van waarnemend voorzitter op zich nam, stelt zich beschikbaar als nieuwe voorzitter.

Rondvraag en Sluiting

Namens het bestuur, Math de Ponti, waarnemend voorzitter

Binnenwerk Buitenwerk

Op de internetpagina www.nhgl.nl is de meest actuele agenda te raadplegen.

N.B. de excursies en lezingen zijn open voor iedereen, ongeacht of u wel of geen lid van een kring of studiegroep bent.

Zaterdag 1 februari is er een excursie van de **Mossenstudiegroep**. Verplichte opgave via m.smulders@live.nl, daarbij wordt de locatie en het aanvangstijdstip van de excursie bekend gemaakt.

Woensdag 5 februari is er in het

Natuurhistorisch Museum een discussieavond over de omgevingsvisie van Maastricht, georganiseerd door de **Kring Maastricht**, IVN Maastricht en het CNME. Aanvang: 20.00 uur in het Natuurhistorisch Museum, de Bosquetplein 6 te Maastricht.

Maandag 10 februari verzorgt Fokko Erhart voor de **Kring Heerlen** een lezing over begrazing in natuurgebieden met als titel "Landschappen komen tot leven". Aanvang: 19.30 uur in het Sjaater Hoes, Schaesbergerstraat 27, 6467 EA Kerkrade.

Donderdag 13 februari verzorgt Peter van Soest voor de **Kring Roermond** een lezing over de Melickerheide. Aanvang: 19.30 uur in de Groene Transformator, Bredeweg 10 te Roermond.

Maandag 17 februari is er een bijeenkomst van de **Werkgroep Plantensociologie**. Aanvang: 20.00 uur in het Natuurhistorisch Museum, de Bosquetplein 6 te Maastricht.

Maandag 17 februari is er een werkvond van de **Molluskenstudiegroep**. Aanvang: 20.00 uur in Hulsberg. Verplichte opgave via

biostekel@gmail.com.

Woensdag 19 februari is er om 20.00 uur een bijeenkomst van de **Vlinderstudiegroep** in het Natuurhistorisch Museum te Maastricht.

Zaterdag 22 februari is er de jaarlijkse Winterwandeling van het **Natuurhistorisch Genootschap** onder leiding van Math de Ponti en Olaf Op den Kamp. Aanvang: 11.00 uur vanaf kasteel Aerwinkel, Aerwinkelallee 1 te Posterholt. Verplichte opgave via winterwandeling.nhgl.nl.

KRINGEN

KRING HEERLEN

Olaf Op den Kamp (kringheerlen@nhgl.nl).

KRING MAASTRICHT

Johan den Boer (kringmaastricht@nhgl.nl).

KRING ROERMOND

Math de Ponti (kringroermond@nhgl.nl).

KRING VENLO

Peter Eenshuistra (kringvenlo@nhgl.nl).

KRING VENRAY

Patrick Palmen (kringvenray@nhgl.nl).

STUDIEGROEPEN

FOTOSTUDIEGROEP

Bert Morelissen (fotostudiegroep@nhgl.nl).

HERPETOLOGISCHE STUDIEGROEP

Pieter Puts (herpetostudiegroep@nhgl.nl).

LIBELLENSTUDIEGROEP

Jan Hermans (libellenstudiegroep@nhgl.nl).

MOLLUSKEN STUDIEGROEP LIMBURG

Stef Keulen (molluskenstudiegroep@nhgl.nl).

MOSSENSTUDIEGROEP

Paul Spreuwenberg (mossenstudiegroep@nhgl.nl).

PADDENSTOELENSTUDIEGROEP

Marc Houben (paddenstoelenstudiegroep@nhgl.nl).

PLANTENSTUDIEGROEP

Olaf Op den Kamp (plantenstudiegroep@nhgl.nl).

PLANTENWERKGROEP WEERT

Jacques Verspagen (plantenwerkgroepweert@nhgl.nl).

SPRINKHANENSTUDIEGROEP

Harry van Buggenum (sprinkhanenstudiegroep@nhgl.nl).

STUDIEGROEP EPHEMEROPTERA, PLECOPTERA EN TRICHOPTERA

Harry Tolkamp (ept@nhgl.nl).

STUDIEGROEP ONDERAARDE KALKSTEENGROEVEN

Rob Visser (secretariaat@sok.nl).

VISSENWERKGROEP

Mark Groen (vissenstudiegroep@nhgl.nl).

VLINDERSTUDIEGROEP

Mark de Mooij (vlinderstudiegroep@nhgl.nl).

VOGELSTUDIEGROEP

Nicky Hulsbosch (vogelstudiegroep@nhgl.nl).

WANTSENSTUDIEGROEP LIMBURG

Martine Lemmens (wantsen@nhgl.nl).

WERKGROEP DRIESTRUIK

Wouter Jansen (werkgroepdriestruik@nhgl.nl).

WERKGROEP PLANTENSOCIOLOGIE

Johan den Boer (plantensociologie@nhgl.nl).

ZOOGDIERENSTUDIEGROEP

Vacature (zoogdierenstudiegroep@nhgl.nl).

STICHTINGEN

STICHTING NATUURPUBLICATIES LIMBURG

Uitgever van publicaties, boeken en rapporten (snl@nhgl.nl).

STICHTING DE LIERELEI

Projectbureau voor onderzoek van natuur en landschap in Limburg (lierelei@nhgl.nl).

STICHTING IR. D.C. VAN SCHAİK

Stichting voor het beheer van onderaardse kalksteengroeven in Limburg. Postbus 2235, 6201 HA Maastricht (vanschaikestichting@nhgl.nl).

STICHTING NATUURBANK LIMBURG

Stichting voor het beheer van waarnemingen van het NHGL (natuurbank@nhgl.nl).

GENOOTSCHAPSDAG 15 FEBRUARI 2025

Op **zaterdag 15 februari** wordt de jaarlijkse Genootschapsdag gehouden. De Genootschapsdag is een echte ontmoetingsdag voor de Limburgse natuuronderzoekers. Ditmaal zitten we in Cultureel Centrum Don Bosco in Heel. Tijdens het ochtendprogramma lichten leden van de studiegroepen in korte presentaties bijzondere soorten op hun studiegebied toe. In de middag worden langere lezingen verzorgd. Tijdens de Genootschapsdag wordt ook de jaarlijkse Algemene Ledenvergadering van het Natuurhistorisch Genootschap gehouden. Juist door deze op onze ontmoetingsdag te organiseren, hopen we veel leden te mogen begroeten op de jaarvergadering.

Programma

Het programma start om 10.00 uur (zaal open om 9.30 uur) en duurt tot 16.30 uur. De dag wordt afgesloten met een borrel. Bijgaand vindt u het voorlopige programma. Het meest actuele programma van de Genootschapsdag is te vinden op de internetpagina van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg: www.nhgl.nl. Dagvoorzitter is Harry Tolkamp.

Ochtendprogramma

(10.00 – 12.00 uur)

- De Paddenstoelenstudiegroep ziet Abraham – *Marc Houben (Paddenstoelenstudiegroep)*
- De Knoflookpad op de Meinweg – *Ralf Schulpen*
- Van Mookerheide tot Sint-Pietersberg, een nieuw boek over de geologie van Limburg – *Piet Blankers*
- Met een slakkengangetje naar de finish. De molluskenatlas nadert zijn voltooiing – *Stef Keulen (Molluskenstudiegroep)*
- De Limburgse Maasterrassen. Land van beken en breuken – *Olaf Op den Kamp*
- Algemene ledenvergadering – *Math de Ponti*

Middagprogramma

(13.30 – 16.00 uur).

- Een tsunami van Muurhagedissen – *Frank Spikmans (RAVON)*
- De Juchtleerkever – *Rick Buesink (EIS-Nederland)*
- Dierziekten met gevolgen – *Alfred Melissen (Faunabeheerseenheid Limburg)*
- Bladkevers van de Maasduinen – *Ron Beenen (EIS-Nederland)*
- De Wilde kat in Limburg – *Jasja Dekker*

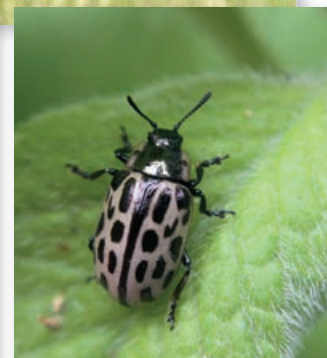
KNOFLOOKPAD (PELOBATES FUSCUS).

UITKIJKTOREN REIGERSBROEK.

PRACHTVLAMHOED (GYMNOPIUS JUNONIUS) FOTO'S: OLAF OP DEN KAMP.

GEVLEKT WILGENHAANTJE (CHRYSOMELA VIGINTIPUNCTATA).

Locatie

De Genootschapsdag vindt plaats in Cultureel Centrum Don Bosco, Mgr. Savelsbergplein 100 te Heel. In de buurt is voldoende parkeergelegenheid.

Aanmelden

Deelname aan de Genootschapsdag is gratis, aanmelden is echter noodzakelijk. We verzoeken u om zich voor 10 februari aan te melden via <https://genootschapsdag.nhgl.nl>. Wanneer u gebruik wilt maken van de lunch (twee luxe belegde broodjes) geldt een bijdrage van € 10,00. Gelieve dit bedrag over te maken op rekeningnummer NL54INGB0001036366 t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg onder vermelding van Lunch Genootschapsdag.

Verdere informatie kunt u verkrijgen via het kantoor van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Kapellerpoort 1, 6041 HZ Roermond, tel. 0475-386470 of via e-mail kantoor@nhgl.nl.

Inhoudsopgave

21 De Grauwe klauwier (*Lanius collurio*) als broedvogel op de Meinweg

E. van Asseldonk & J. Wolters

De Grauwe klauwier was lang een incidentele broedvogel in Nationaal Park de Meinweg in Midden-Limburg. Sinds 2016 zit het aantal broedparen in de lift. In 2024 werd een record aantal van 19 territoria vastgesteld. De soort doet het beter in de omringende natuurontwikkelingsgebieden, maar ook de heideterreinen van de Meinweg vertonen een toename. Als broedlocaties worden bij voorkeur doorndragende struiken gebruikt, maar er zijn ook meerdere nesten aangetroffen in niet doorndragende struiken. Alternatieve nestlocaties in de vorm van opgeworpen takken worden eveneens geaccepteerd. Een nieuw bouwconcept van een dergelijke takkenhoop wordt in 2025 uitgetest.

29 De verspreiding van de Bramensprinkhaan (*Pholidoptera griseoaptera*) in de gemeente Roerdalen Gidssoort voor structuurrijke vegetaties

S. Jansen & A. Lenders

Voor het eerst heeft een volledige inventarisatie van de Bramensprinkhaan plaatsgevonden in de gemeente Roerdalen. De laatste jaren blijken de populaties aanzienlijk toe te nemen. Vroeger kwam de Bramensprinkhaan vooral voor in en aan de rand van de inundatiegebieden van het Roer. Tegenwoordig wordt de soort ook aangetroffen buiten het Roerdal op de hogere zandgronden. In de gemeente Roerdalen is evenwel nog steeds habitatwinst te behalen voor de Bramensprinkhaan. Vooral in de grotere landbouwgebieden zouden de bermnen geoptimaliseerd kunnen worden door verruiging toe te staan en struwelen te laten ontwikkelen.

37 Mededeling Na ruim 70 jaar weer een vondst van de Rupsenschildwants in Limburg

R. Geraeds

Tijdens een insecteninventarisatie op de Sint-Pietersberg op 23 juli 2024 werd een imago van een grote schildwants uit de vegetatie gesleept waarvan het op dat moment niet duidelijk was om welke soort het ging. Al snel werd duidelijk dat het ging om een Rupsenschildwants (*Jalla dumosa*), een zeer zeldzame soort die al ruim 70 jaar niet meer in Limburg was waargenomen.

39 In Memoriam Roel Steverink (1967 - 2024)

40 Onder de Aandacht

40 Binnenwerk Buitenwerk, kringen, studiegroepen, stichtingen

Foto omslag: Grauwe klauwier (*Lanius collurio*) (foto: Henk Heijligers).

Colofon

BESTUUR

Frank Oelmeijer (voorzitter), Math de Ponti (waarnemend voorzitter), Susanne Hanssen (secretaris), Frank Assendelft (waarnemend penningmeester), Ben Mattheij, Jan-Joost Bakhuizen & Toon van Baal.

KANTOOR

Olaf Op den Kamp, Ellen Zwart & Martine Lemmens.

ADRES

Kapellerpoort 1, 6041 HZ Roermond,
tel. 0475-386470 (kantoor@nhgl.nl).
www.nhgl.nl.

LIDMAATSCHAP

€ 38,00 per jaar. Leden t/m 23 jaar € 17,50; bedrijven, verenigingen, instellingen e.d. € 120,00.
leden@nhgl.nl.
IBAN: NL73RABO0159023742, BIC: RABONL2U.

BESTELLINGEN/PUBLICATIEBUREAU

Publicaties zijn te bestellen bij het publicatiebureau (publicaties@nhgl.nl).
Losse nummers € 5,-; leden € 4,50 (incl. porto),
themanummers € 8,-.

NATUURHISTORISCH M A A N D B L A D

REDACTIE Olaf Op den Kamp (hoofdredacteur), Philip Bossenbroek, Henk Heijligers, Jan Hermans, Ton Lenders, Gerard Majoor (eindredactie), Guido Verschoor & Marc Poeth (redactie-assistent) (redactie@nhgl.nl).

RICHTLIJNEN VOOR KOPIJ-INZENDING

Diegenen die kopij willen inzenden, dienen zich te houden aan de richtlijnen voor kopij-inzending. Deze kunnen worden aangevraagd bij de redactie of zijn te bekijken op <https://maandblad.nhgl.nl/auteurs>.

LAY-OUT & OPMAAK

Van de Manakker, Grafische communicatie, Maastricht (mvandemanakker@xs4.all.nl).

EDITING SUMMARIES Jan Klerkx, Maastricht.

DRUK Grafïegroep Zuid, Beek.

Copyright. Auteursrecht voorbehouden. Overname slechts toegestaan na voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0028-1107

provincie limburg

